

Ю. Багнський

Глосси

614

30 5/12

2

ЮЛІАН БАЧИНЬСКИЙ.

11/16 521

ГЛОБЕЛ

У ЛЬВОВІ 1904. НАКЛАДОМ РЕДАКЦІЇ „ІСКРИ“.

80-118

06,10 30542

Юліян Бачинський

Г Л Ъ О Д Е Ж

3551

(134)

Л Ъ В І В

Накладом Редакції „Іскри“.

З друкарні Народової Манецьких, Коперника 9.

1904.

Львів, 1904

13(28к331)

II

Дописати

и. 116.921

3nb

Львівська державна
наукова бібліотека

Ж.И

0984235

322

Наші Товариші звертались до нас часто з увагою і просьбою, щоби ми поміщували в „Іскрі“ частійше артикули посвячені нашому політичному життю, а головно артикули, котрі давали би Товаришам спромогу скоро орвнтувати ся в тім хаосі партій і партійок, як і в цілім ряді важних і животних справ, котрі раз пораз виринають на арені нашого галицького публичного житя.

Сїбажання наших читачів — зовсім слушні і оправдані, та годі було узгляднити їх в рамках нашого письма, раз тому, що малий обем місячника не позваляв обговорювати основно яку небудь справу, а відтак тому, що при недостатчі ясного розуміня засадничих підстав нашої галицької політики, сї артикули не богато помогли би і не дали би ясного зрозуміння річи.

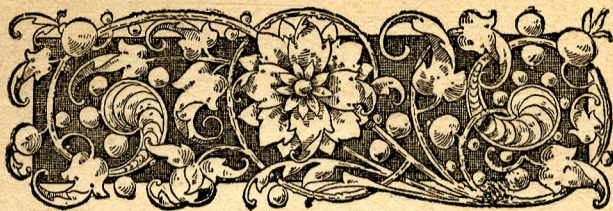
Тому звернули ся ми до Вп. Тов. Юліяна Бачинського з просьбою, щоби написав нам книжку, котра власне була би, так сказатиб, політичним лексиконом в руках молодіжи і подавала би засадничі елементи нашого суспільного житя. Вп. Товариш вивязав ся зі своєї задачі, пісьля нашої гадки, знаменито, і думаємо, що і Товаришам зготовимо сею книжкою милу несподіванку.

Гене́за наших партій, їх історія і теперішній характер, ясні і знамениті уваги що до мужицької справи і неменше ясне освітленє всіх важнійших прояв нашого суспільного житя з засадничого боку — дасть дійсно спромогу кождому, навіть і анальфабетови суспільному зорентувати ся в тім хаосі справ, пізнати суть річи а відтак виразно і недвозначно стати на сім або тім становиску взглядом сеї або тої справи. А се ясне становиско, яке кождий, завдяки можности зрозуміня річи, займе, причинить ся чимало до більше характерного трактованя сих kwestій і до успішнійшого та щасливійшого їх полагоджуваня.

Тож віддаючи в руки Пов. Товаришів читачів сю книжку, сподіємо ся, що Товариші приймуть її так жичливо, як вона на се справді заслугує.

В кінці дякуємо щиро за труд Тов. Юліянови Бачинському, котрий, сповняючи безінтересовно нашу просьбу, віддав цілому загалови а особливо молодіжи чималу услугу.

Редакция „Іскри“.

Редакція „Іскри“ поручила мені написати огляд усіх важнійших справ нашого сучасного національного життя в Галичині і подати пояснення, які улегчили би молодіжи, вступаючої в публичне жите, в нім з'орієнтувати ся і уможливили їй відразу віддати ся праці в певнім напрямі, без стра-ти часу на ріжні блуканини в тім лябірінті тільки ріжних, суперечних і взаімно перехрещуючих ся інтересів, бажань, мрій і заходів загалу нашої суспільности. Маю також подати огляд нашого політичного життя, його партійного укладу, ціли наших політичних партій, їх завдання, а також і вказати на все те, що нашому політичному і культурному життю може пособити, а що пошкодити. Молодіж має дістати у руки підручник, котрий наводив би єї на ті завдання, які єї, як українських горожан, ждуть, і які вона, вступивши в публичне жите — доконати мусить.

Не дасть ся заперечити, що національне жите української суспільности в Галичині змогло ся

сильно за посьлідні часи. В кождім напрямі видно сьліди інтензивнійшої роботи, а в кождій роботі видно і більший запал і пучуте обовязку доконати се, що в даній хвилі уважає ся як конечне. Правда, се ще далеко до такої інтензивности в роботі і до такого почуття обовязку до праці суспільної, якої бажалось-би, та, помимо того, і те як є — се спорий крок в перед, в порівнаню з тим, як ще було недавно. Праця, і то сериознійша публична праця розпочала ся, але се власне, скоро вже раз розпочала ся, скоро вже раз та хвиля прийшла, вимагає, щоби у всій тій праці просьвічувала ясність цілий, щоби робота не переводила ся лише для самої роботи, для того лише, що „треба робити“, для того, що зродило ся почуте потреби праці для „народного добра“, але, щоби та праця була звернена все, вже наперед в визначенім напрямі і щоби все зміряла до певної з гори означеної ціли.

І важне ту одно: уложило ся так, що уся майже публична робота, економічна і культурна, переводить ся у нас в границях поодиноких політичних організацій — в формі партійній. Партії руководять нею, вказують на потреби суспільности в даній хвилі, і то не лише на потреби політичні, але і економічні, освітні і культурні, і на всім менше або більше наглядають і все регулюють. Всі тому наші інституції, хоч і не політичні в стислім значіню, прибирають вже від самого свого заложеня партійну, політичну закраску. Але з другої сторони і нема в нічим такої суперечки,

такої незгоди, такої ворожнечі, як власне поміж тими партіями. Се впрочім нічого давнього, если зважимо, що партії взагалі — се не вибаг якоїсь хвилевої химери, а вираз живих, насущних потреб поодиноких суспільних клас, суспільних ґруп.

Та се власне приводить нераз неодного до прикрої колізії. Як відносити ся до такої інституції, котра, хоч має якусь важну культурну місію в національнім життю суспільности, то з другої сторони, хоч і не є політичною, то все таки є — партійною? І мимоволі, попираючи її, прийшлося би нераз тим самим й попірати противну партію.

Правда, кожда з тих політичних партій, з ви́мком хіба одної соціально-демократичної партії, уважає себе за представительку цілого народу. І уявляє собі, що в виду сего, має право жадати від загалу, щоби він її за таку узнавав, а тим самим, щоби і всі ті інституції, які стоять під її наглядом, уважав за загально-народні інституції, і щоби весь загал ті інституції попірав.

Та тут-же і насуває ся зараз питанє: чи справді се так є? Чи дійсно ті партії, а властиво кожда з них з осібна, репрезентує весь народ? Може то лише така покривка? — Може вони се лише тому так голосять, щоби для своїх чисто партійно-класових інтересів знайти поперте у цілої суспільности? Та, се впрочім є характеристичне для всіх партій, не лише для українських. Ні одна не рада признати ся отверто до сего, що заступає лише певні сфери суспільности, інтереси певних

лише суспільних клас, а дуже радо за те божає уходити в очач загалу за представительку інтересів усього загалу. Таке заступчицтво інтересів певної лише класей, могло би видавати ся надто „вузке“, „односторонне“, надто „еґоїстичне“ і т. п. і не могло би позискати для партії приклонників ще й з поза сфери тої класей, котрої інтереси заступає — цілого загалу, котрого помочи кожда партія так рада би позискати.

Та, ту знова заходить друга, нова колізія: не одному не оббутому ще достаточнo в політичнім житю, а вже в першій мірі молодіжи, тяжко приходить ся нераз вибирати і поміж самими тими партіями, тим більше у нас, где ті партії і тим може й виріжняють ся від всяких політичних партій інших народів, що мають як — раз більше признак таких, що затемнюють те їх з н а м е н н е, те, що їх повинно характеризувати, що є для них характеристичне і з чим власне повинні би на верх виступати. Те затемненє того партийного я д р а і доводить до такого політично-партийного хаосу, що визнати ся в нім — то справді не аби яка легка річ. Се і доводить до того, що, мовляв — „де двох Русинів — там три партії“.

З всего того треба собі якось здати ясно справу. Треба собі якось то все упорядкувати і старати ся собі то роз'яснити. А особливо потреба се пояснити молодіжи, котра вступає доперва першими кроками в публичне жите і як-раз має вибрати собі дорогу, котрою їй іти.

Дальше : нещастем нашим є — брак глибшої застанови над поодинокими проявами нашого суспільного життя. Все робить ся пісьля хвиливих вражінь і на підставі такого хвиливого вражіння снує ся плян роботи. З сего мусять виходити неудачі — показує ся остаточно, що робота є фалшива, зле обдуманна або й цілком необдуманна, що не відповідає основам і цілі. А прецінь ві всім треба доходити до ядра річи, до того, що для якоїсь річи є знаменне, характеристичне. Без сего не дійде ся до того, чого бажає ся. Мусить скінчити ся на прикрім заводі, розчарованю.

Я буду отже старати ся доходити у всіх справах, які прийде ся мені ту порушити, до такого ядра. Се послужить мені за основу до оцінки діяльності нашої суспільности відносно до кожної справи, бо то ядро і вкаже мені на характер, який повинна прибрати робота взглядом тої справи і на напрям тої роботи.

Так само віднесу ся і до наших політичних партій. Постараю ся рівнож дійти до ядра кожної з тих партій, до того, що є істотне для кожної з них, що відріжняє одну партію від другої і що вже задля своєї істотности вказує для партії в яким напрямі повинна вона розвивати свою діяльність і яке становиско повинна заняти зглядом кожної справи, яка стоїть на порядку деннім. Відповідно до сего я і схарактеризую кожду партію і піддам критиці діяльність кожної з них. Все те разом представить ся як характеристика наших відносин і zarazом критика їх.

Я приготований на се, що не одно, що ту скажу, не одному видасть ся надто ярким, „одно-стороннім“, надто „прямолінійним“ і т. п. і не одно не одного немило вразить. Та я тим не зражую ся. Я знаю нашу суспільність. Вона не звикла до того рода розсліджування справ, — а звикла судити о всім лише по зверхних, хвилевих, принагідних ознаках, які звичайно і затемнюють істотне кожної справи і через те і милять не одного в уладженю його відносин до тої справи. До того-ж вона уробила собі певні шабльони і після них все судить, і так до тих шабльонів привикла, що все, що під них не підходить, зараз вже єї і разить і дразнить.

В кінци ще одно: українська суспільність в Галичині находить ся під терором національно-демократичної партії. Усе що не підходить під рамки тої партії і не піддає ся єї розказам, все те зараз і пятнує вона як „злочин“ і як „зраду на власнім народі“. Се впливає дуже некорисно на загал суспільности, а особливо на молодіж. Бо-ж молодіж, не будучи ще в стані здати собі докладно справу зі всього що входить в обсяг національних інтересів, думає, що національно-демократична партія се справді найчистіший вираз національної української ідеї в Галичині, а бачучи над собою такий немилий бич, як „злочин“ і „зрада на власнім народі“, який може почувти на собі за кождим разом, як лише вихилить ся поза рамки національно-демократичної партії, тратить можливість спокійно і розважно розглянути

ся в справах нашого національного життя і уробити собі якийсь свій погляд на ті справи. Сей національно-демократичний терор, не дає їй отже критично відносити ся до справ біжучої національної політики і завчасу, то є: як-раз тоді коли вона і обовязана зглядом себе то зробити — пізнати, зрозуміти і уробити собі якийсь свій, ніким не накинений їй силою, погляд на ті справи.

Я тому постараю ся в отсих гльоссах приглянути ся блисше тим „злочинам“ і тій „зраді на власнім народі“, яких допускають ся всі ті, що не хотят узнавати як національний обовязок піддавати ся конче розказам національно-демократичної партії.

При тім всім однак, не думаю знова від себе накидувати молодіжи як національний обовязок — піддавати ся конче розказам якоїсь иншої партії, прим. мені найблисшої. Нікому не думаю нічо накидувати. Буду старати ся о всіх партиях говорити цілком безсторонно, і то так далеко посуну ся в тім напрямі, що буду о кожній партії говорити з становиסקа тої партії. А если при тім прийдешь мені виступити проти діяльности котрої з тих партій, то ту не моя вже буде вина, а вина самої партії, що не консеквентно, проти свого власного заложеня, проти свого власного партийного, клясового „я“ виступає, що себе сама — вирікає ся. А до тої безсторонности, на якій я конче буду старати ся удержати ся, спонукує мене одно: те, що хочу дати молодіжи як найбільшу можлиність, як найліпше з'орієнтувати ся

в наших міжпартийних відносинах, хочу дати їй можливість основно пізнати усі наші партії, так що до їх складових частий, як і що до їх операційних основ, і пізнати те головне ядро, що надає партії характер, означає напрям борби кожної партії і вказує кожній партії на її противників. Тоді, пізнавши все те, нехай собі кожний з Товаришів вибирає вже сам дорогу, котрою йому іти.

На отсю тему, якою власне тепер маю заняти ся, мав вже я раз нагоду писати. Перед чотирма роками помістив був д. Юродивий в двотижневнику „Будучність“ статю під заг. „Слово правди о наших політичних партіях“ („Будучність“ 1899, ч. 8.). До сеї статі, я в тій самій „Будучности“ написав був пояснення: „Гльосси“ (чч. 9, 10 — 11). Статя д. Юродивого була написана цілком займаючо, і деякі його критичні уваги, особливо що до давньої народовскої партії були дуже влучні. Та за те деякі його уваги що до радикальної партії, як і його остаточні виводи, були того рода, що я уважав за конечне на ті уваги і виводи відповісти, і деякі з них, о скільки були хибні, спростувати, а проти деяких, особливо проти його кінцевих виводів, таки рішучо вже виступити. Ті гльосси, поміщені в „Будучности“, відносять ся як-раз до тих справ, котрими мені і тепер приїде ся займатися. Тож, щоби про те саме два рази не писати, я долучу їх до отсих нових гльоссе. І так одні і другі будуть себе взаємно доповнювати і будуть творити разом одну цілість.

I.

„Де двох Русинів — там три партії“. Се звучить парадоксально, та мимо того містить в собі таки досить споро правди. Чому? — Походить се з того, що не усї наші партії мають ясну, одноцілу програму, зрозумілу для кожного члена партії, програму, яка кожному членови партії могла би давати ясний, одноцілий погляд на загал справ суспільно-політичного життя і позваляла йому дивитись на біжучі, конкретні справи з певного означеного становиска. Ясна і одноціла програма, котру усї члени партії розуміють, має то за собою, що усї єї члени можуть згідно задивлятися на біжучі справи, а через те і згідно встоювати за своїми поглядами на ті справи. Не допускає отже до різниць в поглядах на біжучі справи в нутрі самої партії. А сего як-раз брак нашим партіям. І се впливає так руйнуючо на розвій тих партій і на саму політичну акцію тих партій.

Ті різниці в нутрі тих партій, суть наслідком того, що програми тих партій суть не ясні, а у деяких, ще і надто вузкі, то є: не обіймають загалу публичних справ, а лише їх певний діл. З того виходить те, що брак такого загального а ясного, усїм зрозумілого погляду на усї справи публичного життя, брак такого означеного, певного обсерваційного становиска, отже власне того, що повинна давати програма, ставить кож-

дого члена партії в дуже прикре положенє. Лишений сам собі — мусить дуже часто урабляти собі на борзі о кождїї необнятїї програмою, або хоч і обнятїї нею, але неясно, незрозумїло нею вираженїї, справі суд — як попало, не на підставі своєї програми, бо сего не може, а на підставі — хвиливого настрою, або суду якихсь „симпатичних“ йому членів партії другої, котрої програма случайно може як-раз мати якийсь яснїйший погляд на ту справу. Але забуває звичайно при тїм, що хоч друга партія може і зближаєсь в дечїм до його партії, то як-раз в тїй заквестионованїї справі може мати, в відношеню до його партії, „фалшивий“ погляд. Як-раз може випасти, що в тїй справі його суспільно-партійне становиско наказує йому цілком інакше задивляти ся на ту справу. І через те, через ту неясність і неодноцілість програм наших партій, виходить таке, що не оден остаточно опирає ся на кількох програмах, а через те і — належить до кількох партій, а властиво — до жадної...

Та неясність програм наших партій — нічо дивного. Має свої важні причини. Головна та, що суспільні відносини між українською суспільністю в Галичинї, єї клясовий подїл, а через те і подїл материяльних інтересів єї поодиноких кляс, є ще дуже не вироблений, не викляруваний. І та власне суспільно-клясова неясність і викликає неясність і незрозумїне не лише інтересів клясових, але — і се є наслідком попередного — ще і неясність в поглядах на справи жити суспіль-

ного, економічного і політичного. — Друга причина: українська суспільність в Галичині — як нація, є гнобленою у всіх її суспільних верствах. Отже і той спільний усім верствам українського народу в Галичині гнет, лучить дуже часто усі ті верстви в одну спільну, відпорну силу, а через те і змушує їх, мимоволі, укривати а принаймій не висувати на перший плян усіх тих різниць, які їх між собою ділять. А з сего виходить — знова затемнене, замазане різниць класово-партийних інтересів, знова неясність і хаос... І настає то убійче в публичнім життю Русинів замішане і класових інтересів і культурних бажань і суспільних і економічних і політичних поглядів. Партії починають то зближати ся, то розходити ся... То зближене викликає знова деморалізацію. У многих починає ся затирати їх партійна відрубність — у тих, у котрих зрозуміне партійних інтересів, то є інтересів суспільно-класових, менше вироблене, менше вияснене. Але у других за те, то є у тих, у котрих то зрозуміне партійних інтересів більше вироблене, вияснене, та „безхарактерність“ перших, приводить до того, що вони тим сильнійше починають встоювати ся за відрубністю партії. І партія починає хитати ся, „лявірувати“ — бо члени партії хитають ся, лявірують. Починають ся тихі борби в нутрі партії... А що усі наші партії мають або програму неясну, а то в наслідок неясности суспільно-класових відносин серед нашої, української суспільности в Галичині, або, що не для всіх членів якої партії є ві всім зрозумілою

її програма, то і наступає загальне хитанє усіх наших партій, загальне міжпартійне лявірованє, загальне перескакуванє з одної партії до другої — загальний хаос суспільних, політичних і культурних понять... Ніхто не знає до якої властиво партії належить, ніхто не має якогось виробленого, загального а тим самим і сталого погляду на справи нашого публичного життя, — супроти біжучих, конкретних справ стає безрадний. Хвилюваний настрої бере верх. Повстають різні фракції, гуртки, кружки, напрямки і відтінки і т. д. і т. д.

Те невироблене суспільно-класових відносин, а через те і класових інтересів, „хаос“ тих відносин, викликає замішанє, хаос в поглядах на ті відносини і затрату розуміння власних класових інтересів. А з того — повстає хаос політичний. І „де двох Русинів — там три партії“.

Чому?

Українська суспільність в Галичині знаходить ся доперва в фазі витворюваня ся менше-більше маркантного поділу на класи і класових інтересів. Отже і її політика знаходить ся також в фазі витворюючий ся і прибирає також характер доперва витворюючий ся. І щоби в тім хаосі взаємно перехреснюючих ся суспільно-класових інтересів можна з'орієнтувати ся і консеквентно у всіх справах поступати, на то треба справді не аби якої бистроти. — Вина отже усього того політичного „хаосу“, який тепер панує „на Русі“, лежить не так в людях або партіях, а в тих неясних, невироблених, нездекларованих, еще суспільно-кля-

сових відносинах української суспільності в Галичині.

Якіж ті відносини?

*

Українська суспільність в Галичині складаєся: перше — з найсильнішої числом кляси сільських робітників, то є з дійсних пролетарів, дальше з т. зв. „халупників“ і з господарів-зарібників, то є з тих господарів, що вправді посідають пару моргів ґрунту, але дохід з того ґрунту вистарчає їм ледви на оплаченє податків і інших грошових датків, привязаних до посіданя ґрунту, на саме однак прожитє мусять вже осібно зарабляти; суть то отже властиво лише титулярні властителі ґрунту, а в дійсности, фактично — зарібники. До них приходить ще часть мійского пролетарияту східної Галичини. Всім тим чотирем категоріям сеї робітничої кляси відповідає менше-більше оден спільний клясовий інтерес — інтерес кляси пролетарияту. — Друга кляса: мужики — в властивім значіню. Суть то так звані „газди“, властителі такого ґрунтового обшару, з котрого дохід вистарчає вже їм не лише на оплату усіх публичних датків, але вони і живють з него, отже не ідуть на зарібки, а противно, самі ще дають заробок: приймають наймитів, робітників і т. д. Сій клясі відповідає знова оден спільний клясовий інтерес, відрубна, властива їй клясова психіка, спеціальне „мужицке“ поиманє справ суспільних, економічних і куль-

турних, противне класовим інтересам і класовій психіці робітників. — Далше іде духовенство. Се також особна категорія людей, о спільних інтересах і особній спеціальній, характеристичній для неї психіці. — В кінци сьвіцка інтелігенція, то є урядники (судові, шкільні і т. п.), лікарі, адвокати, купці, промисловці (о скілько суть), студенти університету і т. д. Всім їм відповідають також менше-більше, по при інтереси економічні — спільні потреби житєві і культурні, і спеціальна психіка, котра і ріжнить їх від тамтих, решти суспільних клас — психіка, властива мешканцям міст. Ся психіка дуже ярко проявляє ся в їх пониманю потреб культурних і ідеалів в загалі, а справ політичних і суспільних спеціально. Щож до економічних інтересів, то ріжниці між їх інтересами а інтересами мужиків а також і духовенства, опирають ся на тім, що сьвіцкій, мійский чоловік жиє з готового гроша, отже рад би як найбільше добути того гроша, прим. через підвишене пенсії, — то однак спадає (в певній части) як тягар на людність сільску; дальше, рад, щоби житєві продукти були як найдешевші, і в тім його інтерес сходить ся з інтересом робітника, котрий також жиє з готового гроша, — але се як-раз противить ся інтересам сільскої людности, котра жиє з того, що сама випродукує, а решта, що лишить ся, продає на оплачене податків і інших публичних датків а також і на оплачене своїх потреб, прим. культурних, і рада би через те ті житєві продукти як найдоросше продати.

От се, в найзагальнійшій нарисі, кляси і ріжницї інтересів тих кляс української суспільности в Галичині. Виходить з того, що кожда з тих кляс, щоби могла одноцільно і консеквентно боронити своїх інтересів і прав, повинна організувати ся в осібні політичні організації, партії -- відрубні від решти партій. Кляса робітнича в одну партійну організацію, кляса мужицка (самостійні, економічно независимі хлопи) в другу, в третю духовенство, в четверту — сьвіцка, мійска „інтелігенція“. Тільки є суспільних кляс між українською суспільністю в Галичині, тільки в природній консеквенції повинно бути і політичних організацій.

Чи так є? — Ні. Чому?

Я вже висше сказав, що українська суспільність в Галичині находить ся доперва в фазі витворюваня ся маркантного поділу на кляси і клясових інтересів (розуміє ся — маркантного о стілько, о скілько се в загалі можливе). Через те і єї політичні організації і їх політичні постуляти, а також і культурні ідеали, мають рівнож характер доперва витворюючий ся. Отже і тим взаімно перехрещуючим ся суспільно-клясовим відносинам — замотаним, неясним, невикляруваним і відповідає неясність політичних постулятів, непевність політичних організацій, проблематичність політичних програм.

Пригляньмо ся тим політичним організаціям, партіям.

Пічним від національно-демократичної партії. Що се за партія?

Щоби її зрозуміти, треба звернути ся в зад і придивити ся цілому процесови розвою публичного життя української суспільности в Галичині за посьлідних пять десятков літ.

Національно-демократична партія повстала із злуки давної т. зв. „народовскої“ партії і т. зв. правого крила давної партії радикальної, т. зв. групи „націоналістичної“. Шож се була та народовска партія і партія радикальна?

Народовска партія, беручи загально і дивлячись на ню з становиска ґенетичного, означала зразу не якусь партію політичну, а радше — усіх тих, що уживали в публичнім життю і в письмі народну (українську) мову, — в противенство до „москальофілів“, котрі тій мові відмавляли всяких прав в публичнім життю і в письменстві. Була то отже антитеза до колишньої „сильної“ партії москальофільскої, — отже означенє не політичне, а так сказатиб — етноґрафічне.

Але поза тим етноґрафічним означенєм крила ся і відрубність суспільно-клясова, а в дальшій мірі і культурна. Видно се дуже добре, коли станемо придивляти ся народовцям все ще з становиска ґенетичного; коли будем звертати увагу на то, хто дав початак тій „партії“ і хто її зразу провадив, а хто проти неї виступав. Отже — коли приглянемо ся початкам тої партії, то побачимо, що творцями і провідниками її, зразу — були люди сьвідкі, мійска, сьвідка українсь-

ска інтелігенція. І вона то виступила проти партії москальофільської. А хтож становив тоді gros москальофільської партії? — Духовенство.

Як бачимо, то станули ту проти себе дві партії, „кляси“: сьвіцка, мійска інтелігенція — народовці, і сїлска, попівска інтелігенція — москальофіли. Пригадаймо собі лишень людей, що вели народовску партію в її початках, в 60-тих рр. а і дальше в рр. 70-тих, а з другої сторони — „обрядовщину“ москальофільської партії з Наумовичом на чолі.

Та сьвіцка українська інтелігенція, живучи по містах, серед відмінних обставин як в селі, обертаючись між іншими людьми, з іншими потребами, серед живійшого і свобіднійшого і більше розвиненого життя мійського — мусїла, з природи річи, виріжнюватись поволи від духовенства. І дійсно вона почала що раз більше пересякати ідеалами і думками мійськими, буржуазійними, демократизувати ся і — вільнодумщитись...

Та — се довго не тривало.

Поволи — і та „сьвіцкість“ народовскої партії почала затирати ся. А стало ся се тому, що велика часть молодїжи, рад-не-рад, почала з ріжних причин вступати до духовного симинара, а ту — і почала клерикалізувати ся. Та все таки — і се важне — задержала одно: начільну ідею народовскої партії — ідею національної самостійности українського народу. І ту ідею почала вона вводити між духовенство.

І починає ся етнографічна трансформація галицького духовенства. Духовенство починає українщитись... Сей перехід одної частини народців до духовенства — се оден з найудатніших маневрів (хоч і не свідомий) народовскої партії в її борбі з москальофільством. Москальофіли опинились нараз між двома огнями, острілювані і з внї і з внутр. Побачили нараз в самій вже власній твердині, таки між собою — свого ворога... І москальофільство, атаковане і з внї і з внутр, свїцкою і духовною частию народовскої партії — почало упадати.

Якжеж відбило ся знова се на самій народовській партії? — Річ звісна: народовці подали ся на сторону більшости, по-неволі -- самі склерикалізували ся. І з вільнодумної, поступової (як на свій час) партії, стала ся консервативно-клерикальною партією. Характер свїцкый зник — клерикалізм взяв верх. І одно, що змогли ще задержати і що остало ся спільною власністю обох частий (свїцкої і попівскої) народовскої партії, було — ідея національної самостійности українського народу.

А їх клясові інтереси? — політичні постуляти? — культурні ідеали?

Народовці, заняті від самого початку борбою о народну мову (в чім також пробивав ся і знайшов свій вираз їх мійський демократизм), цілком майже з'абсорбовані нею, не змогли були ясно сформуловати, спрецизувати своїх політичних постулятів і культурних бажань, вони находили ся

тоді, як кляса сьвіцка, мійска, доперва в стадії ембрионального розвою, отже — і нахилились до лібералізму і західної культури (о скільки могли були зачути о ній тоді в Галичині) більше інстинктивно, як сьвідомо. Се впрочім можливе лише у клясе мійських, буржуазії — більше розвиненої. І народовска партія не сформулювала ясно своїх політичних постулятів і культурних бажань. Сего доконала аж партія радикальна. Алеж бо радикальна партія — вона находилась вже серед цілком інших, відмінних суспільних і економічних відносин, як колишні народовці!

*

Як сказано, народовці, та кляса мійска, сьвіцка, упали — політично і... культурно. З'абсорбовані цілком майже борбою о народну мову, при браку своїх ясно сформульованих політичних постулятів і культурних ідеалів, подали ся на сторону знародовщеного, то зн. знаціоналізованого, з'українщеного духовенства — склерикалізували ся. Більшість потягнула за собою меншість. І коли, під напором розвою політичних відносин серед української суспільности в Галичині, прийшлося таки конче виступати їм з певними політично-культурними постулятами, то мусіли вже оглядатися на gros свої „партії“ — попів-народовців і пристосовувати ся до їх попівського способу поманя річий і попівських ідеалів. А з того і вийшла клерикально-консервативна політика.

Ще, колиби-то народовці могли були мати політичну опору в масах мійських. Тоді не потребували би були оглядати ся на духовенство, і з часом, могли би були дійти до своїх ясно сформулованих політичних постулатів і своїх культурних ідеалів, і могли би були з'організувати ся явно як сьвіцка поступово-ліберальна, мійська партия. Але вони сего не могли зробити — міста східної Галичини були, як і тепер ще суть — в руках польських... Тож і мусіли подати ся на сторону духовенства — тим більше, що воно держало в своїх руках одинокую масу на котрій могли і мусіли усі „Русини“ в своїй дотеперішній політичній діяльності опирати ся — хлопів. Мужики — се маса, котру до недавна могло мати в своїх руках лише духовенство. Тож і хто хотів ними оперувати, той мусів старати ся о взгяди духовенства.

І то нічо дивного. Давна натуральна мужицка господарка і тісно звязаний з нею суспільний патріархалізм, дуже надавали ся до того, що духовенству удало ся вхопити і держати в своїх руках усю мужицку масу і нікого не допустити до неї. До того причинила ся еще і безгранична інтелектуальна мізерія мужика, брак якої небудь освіти і розуміння своїх інтересів. І духовенство уміло се використати. Хоч і само не розуміло тих інтересів мужика, розуміючи їх, як то звичайно буває, незвичайно плитко, то все таки уміло піддержати у него свій авторитет і кріпко держати його коло

себе. І тим воно виявляло силу, — силу, супроти котрої мусіли капітульовати народовці.

Та — се могло так тривати до певного лише часу.

Наступила економічна криза. Єгізистенція мужика почала холітати ся. Натуральна господарка упала, а знею і суспільний патріархалізм мужика. Капіталізм висунув свої п'явки і почав випивати мужицку кров... До того причила ся еще всіма своїми інституціями новочасна капіталістична Австрія... Заморська конкуренція збіжем убезвартни-ла майже до половини його господарский продукт, — і ціла та донедавна одноціла мужицка ма-са — розбила ся... Наступає розчароване. Деж ті проводирі народу? — Безгранична безрадість і нездарність „проводирів руского народу“ висту-пила в цілім своїм „блеску“. І треба було лишень народовцям використати тоту хвилю і виступити проти проводови духовенства „над народом“ — а мож було легко відвернути від него мужиків. Але народовці того не зробили. Вони вже на те були за слабі. Заняті борбою о народну мову, стра-стили остаточно інтерес до мужика і зрозумі-не ваги позисканя його для себе. Заняті борбою языковою потратили за нею і усї свої культурні ідеали. Цілковата безідейність — отсе і цвѣть, до якого розвинула ся народовска партия. І наступає „нова ера“...

Але ту власне, в ту хвилю утрати й останків колишних поступових і демократичних ідеалів на-

родовескої партії, в хвилю коли сервілізм і обскурантизм почав відгривати правдиві орґії — в ту хвилю виступає „молоде покоління“... І воно то підняло на ново в гору покинутий народовцями національний стяг — політичної свободи, вільнодумства, демократизму і співчуття для понижених і покривджених...

*

Радикальна партія. Ще поки народовці находили ся в початкових стадиях свого суспільно-культурного розвою, поти їх співділане (з конечности) з попами-народовцями могло мати певне оправдане. Вони могли разом з ними бороти ся проти свого ворога — попів-москальофілів з одної сторони, а з другої — проти польської суспільности, а в першій мірі польської шляхти. Але зі зрістом самої сьвіцкої, мійської частини української суспільности в Галичині, а не менше і з єї і д е й н и м зростом не можливо було, щоби така злука могла довго удержати. Розлам мусів наступити. Тим більше, що до сего прилучило ся еще одно: тяжка криза, повна економічно-суспільна трансформація мужицкої кляси. Давна натуральна господарка упала, а з нею і давний суспільний мужицкый патрїярхалїзм. І лучники, що лучили дотепер так сьліпо мужика з духовенством — прорвались. Його надїї на обіцювану і сподівану поміч від його дотеперішних „проводирів-батьків“ — завели його...

Та економічна криза серед мужицької маси з одної сторони, а ідейний зріст сьвіцької української суспільности в Галичині з другої — покликали до життя радикальну партію. Радикальна партія, се власне вираз того економічно-суспільного перевороту, революції серед мужицької маси, а з другої сторони — вираз культурного розвою української суспільности в Галичині.

Цікаво-б знати, що се за люди, що з'організували радикальну „хлопську“ партію? — Отже, були се також люди сьвіцькі, о мійській культурі, лише — нове, не з'абсорбоване так як старше покоління сьвіцької, мійської кляси — народовці, борбою о народну мову — покоління молоде. Вони і підняли і стали двигачами тих самих ідеалів, котрі покинули колись, в розгарі язикової борби, прибиті, приголомшені більшістю своєї партії, духовенством, сьвіцькі народовці, поглибили лише ті ідеали і розширили їх. Розуміє ся, що піднімаючи ті ідеали, мусіли виступити проти духовенства. Се річ ясна. Сеж найбільший, натуральний ворог всякої вільної думки, поступу і т. п. А впрочім, мусіли позискати для зреалізованя тих ідеалів якусь силу, отже — когож? — знова мужиків. І се їм удалось, ліпше, о много ліпше, як колишнім народовцям. Раз тому, що самі відносини між мужицькою масою змінили ся, а друге, що зрозуміли о много ліпше ті відносини, як народовці і духовенство.

Як сказано, то радикальна партія була виразом того власне суспільно-економічного перево-

роту серед мужицкої маси, який у той час почав між тою масою переводити ся (чого ярким свідомством — еміграція), і той переворот покликав радикальну партію до життя і при ній доперва можливою стала її егізістенція. Але — ся її егізістенція можливою була лише до певного часу.

Той суспільно-економічний переворот серед мужицкої маси, що покликав радикальну партію до життя, той самий переворот довів її і — до упадку.

Сей суспільно-економічний переворот довів до того, що ся дотепер одноціла менше-більше мужицка маса розпала ся на дві противні собі що до економічних інтересів і суспільного положення класи — самостійних, незалежних економічно господарів, і — робітників-зарібників. Сей переворот, розуміє ся, не перевів ся відразу, а поволи. Тож і відповідно до сего, як та мужицка маса, підпадаючи тому свому переворотовому процесови, представляла ще на вні поки-що одну менше-більше цілість, то є — поки ще той розлам серед мужицкої маси на посідаючих — „грунтових“, і на непосідаючих — безрільних робітників, „халупників“ і т. п. не представляв ся на вні надто ярко, то відповідно до сего і та радикальна партія не виявляла ще в своїм нутрі якихось більших ріжниць і представляла на вні також одну цілість. Колиж однак сей розкладовий процес почав що-раз виразнійше виступати на верх, то є — коли сей процес дійшов до тої стадії, що о якійсь одноцілій мужицкій масі не мож було вже гово-

рити і що однапартійна організація для тої мужицької маси вже не вистарчала, а потреба було вже двох організацій, відрубних, відповідно до двох уже клас — господарів і робітників, то і серед радикальної партії той розкладовий процес почав що-раз виразнійше зазначувати ся і що-раз виразнійше виступати на верх, поки — і не довів її остаточно до розбиття. І радикальна партія упала, а властиво — розпала ся... Річ цілком природна. Було се впливом розбиття, розпаду самої основи партії — мужиків.

Заслуги радикальної партії. Була се перша на галицькій Україні партія, що видобула на верх мужицьку квестию; перший раз почало трактувати серйозно мужицьку справу, „добро руского народу“. Вона висунула інтереси тої маси перед інтересами „Русинів“, то є перед авансами „руских“ урядників і підвисненем пенсій „руского“ духовенства. Дальше: надала сьвіжий, цілком новий напрям українській мисли, добула право горожанства серед української суспільности в Галичині понятям о так великім культурнім значіню, як: соціялізм, революція, атеїзм і т. п. чим сталась в культурнім розвою галицької України дуже важним і визначним етапом. Введенем нових ідей, пояснюванем многих важних а до того часу цілком непояснюваних квестій — надала багатший зміст українській національній ідеї, а своєю критикою — суспільною, економічною і політичною прочистила на стілько мозги Русинів, що підготувала як-так принаймій відповідний терен для

політично-державної української ідеї, ідеї політичної незалежності українського народу.

*

По упадку народовської партії і розламу партії радикальної, найшла українська суспільність в Галичині в справді дивній ситуації. Нестало пристановища... І потворились гуртки, кружки, напрямки, відтінки і т. д. — справдішній „партійний“ хаос, справдішна „фракціоманія“... Се мусіло відбитися на цілім політичнім життю української суспільности в Галичині. І дійсно відбилося — фатально. Усяка продуктивна робота устала, запанувало — „безголове“ і застій на всіх полях суспільного життя. Одна часть, знеохочена невдачами дотеперішних політичних організацій — безрадна, усунулась „від політики“, друга, готовилась таки ще ратувати загибаючі партії — з завзятістю вартою справді ліпшої справи, — а інші знова — віддалися цілком непродуктивній проєктманії, переливаючи з порожнього в пусте, тратячи пусто час а не доводячи ні дочого путнього...

Та се так довго тривати не могло — если дійсно українська суспільність в Галичині не мала попасти з своїми політично-культурними змаганнями з цілковите банкротство. І дійсно прийшла хвиля опам'ятання. З поміж поодиноких груп і напрямків тих розбитих партій виступають серйозніше думаючі одиниці і важать ся на рішучий крок.

Перша соціально-демокр. група зриває всі нитки які ще лучили її з радикальною партією і в'яжеться в окрему українську соціально-демократичну партію, — а далі, рішається на те саме і група „націоналістична“ радикальної партії і організує ся рівнож в особну партію.

Тільки-ж для сеї другої групи — „націоналістичної“, справа ся показала ся не так простою, а більше скомплікованою. Булаж прецінь еще друга партія „націоналістична“ — народовці. Правда, без сили і значіння, але — все таки „партія“, що числом своїх прихильників могла представляти для когось вартість — хтоби її позискав, і то цілком не таку маловажну, сеж бо була майже уся так зв. „руська інтелігенція“, що розпоряджала і певними матеріяльними засобами і, завдяки свому суспільному становиску і ріжним економічним, просвітним а в кінці і політичним інституціям, які мала в своїх руках, могла була навіть похвалити ся і певним впливом на цілу українську суспільність в Галичині — на всякий случай таким, що погорджувати ним і легковажити його, таки не оплатилось-би, не булоб „політично“. Без сили і значіння -- то правда, і пережита, але пережита в значіню „партії“, та — як люди, одиниці могли були бути еще до чогось ужиті. Треба було лише вложити їх — їх діяльність в нові форми і піддати тій діяльності нову ідейну основу — відповідну новішим часам, новішим потребам. А до сего треба було вже інших, нових людей, людей, що вирости, виховались серед тих нових відносин і

з змогли були ліпше зрозуміти ті нові потреби і ліпше з'уміли би виразити і ті нові бажання, які народжували ся тоді серед нової суспільности, виразнійше з'уміли би їх сформуловати. А рівночасно — вказуючи на новий шлях, змогли би були і подати нові, відповіднійші способи на зреалізоване, здійснене тих нових бажань. І ті люди найшли ся. А виховала їх радикальна партія. Була се власне та „націоналістична“ група радикальної партії.

Та „націоналістична“ група вирізняла ся головно тим від народовців, що національну українську ідею понимала о много глибше і національну силу українського народу бачила в цілком чимсь иншим як народовці. Се вже не виключно м о в а була істотою українського націоналізму, а сума тих власне „буденних“ економічних, „жолудкових“ і культурних потреб і бажань, що у кожної сучасної народности є основою і єї життя і єї борби і єї стремлінь і єї забігів. Все те, що складає ся на ціле те наше буденне ж и т е, з його найрізноморднійшими потребами і бажаннями, як і способами на заспокоєне тих потреб і бажань, а які лише мовою висказують ся, як найзрозумілійшим для певної громади - суспільности способом, формою. — Всі ті поодинокі царини сего новочасного життя виражають ся в виді певних економічних, суспільних, політичних і культурних постулатів, які відтак вяже ся в певний одноцілий систем, характеристичний для такої групи, класи, чи партії — характеристичний для способу пони-

маня тої групи, класи чи партії сего новочасного життя і його завдань.

Якже-ж розуміла то життя і його завдання, а з огляду, як формулювала ті потреби і бажання української суспільності в Галичині та „націоналістична“ група?

Ту треба узгляднити дві сторони: не лише теоретичний світогляд тої групи, але і практичну сторону її діяльності, то є, не лише їх самих, але і ту сферу людей, а тим самим і світогляд тих людей, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і на ній оперти ся, то є — народів. — Зі з огляду отже на gros тих людей, серед котрих задумала вона розпочати свою діяльність і далше з ними, разом вже, її провадити, те формульоване потреб і бажань української суспільності в Галичині — було вже наперед рішене. Могло воно виявляти ся в однім — в так зв. буржуазійнім світогляді, отже — в системі постулатів, що покриває ся загальним понятєм — капіталізму. Як-раз противно до соціально-дем. групи давної радикальної партії, котра з огляду не лише на її теоретичний світогляд, але і на її практичну сторону діяльності — з огляду на робучу класу українського народу, формулювала ті потреби і завдання сього новочасного життя в формі так зв. соціально - демократичних жадань, в виді систему постулатів, що покривають ся загальним понятєм — соціалізму.

Треба признати, що та „націоналістична“ група радикальної партії найшлась на висоті хви-

лі—відчула її, зрозуміла. Появилася „Будучність“ — орган тої групи, котрої ціль була: підготувати між тою українською „інтелігенцією“, між тою народовською „партиєю“ ґрунт для нової політичної організації, котра відповідала би і тим новим потребам і опиралась би на нових ідейних висновках. Хвиля, показалося, була добре підхоплена — порозуміння прийшло. 1. ч. „Будучности“ появилося в червні 1899 р., а вже з кінцем грудня тогож року відбувся перший національно-демократичної партії, на котрім і оголошено нову програму і нову партійну організацію і нову бовву тактику.

На чім-же оперлося то нове „збратанє“? Що послужило за точку виходу тому поєднаню „старих з молодими“? Що звело їх до купи? Як осудили вони ситуацію серед котрої прийшлося їм збратати ся? Які поклали собі завданя, яку ціль? В який спосіб сподівалися вони сю ціль осягнути?

Ось власне ся стаття д. Юродивого в „Будучности“, про котру я на вступі згадав і котру редакція приняла за свою, була тим субстратом, що послужив репрезентантам обох сторін до їх поєднавчих нарад. Критика тодішніх міжпартійних відносин серед української суспільности в Галичині, виложена в тій статі, як і бажаня висказані тамже на будуче, були як-раз руководячими в їх нарадах перед їх I. З'їздом, як і на самім З'їзді — що більше, руководячими і пізнійше, аж до нинішніх часів. Бож не треба забувати, що відносини міжпартійні серед української суспіль-

ности в Галичині, поза сею одною злукою „націоналістичної“ групи радикальної партії і народовців, в нічім дотепер не змінили ся. Як тоді так і тепер осталась і розвиває ся соціально-демократична партія, животіє ще й партія москаль офільська, а навіть і та радикальна партія, помимо свого розбиття, формально ще не розв'язала ся, противно, змагає ся таки дальше удержати ся на овиді галицко-українського політичного життя і намагаєсь ще дальше значити й від себе шлях національного розвою галицкої України.

Тож становиско національно-демократичної партії супроти тих міжпартійних відносин, як і критика тих відносин, в протягу тих чотирех літ рівнож в нічім не змінились. А через те і статя д. Юродивого рівнож в нічім не стратила на своїй актуальности, як і перед чотирма роками. Прецінь-же докори національно-демократичної партії, роблені галицко-українській суспільности, що до єї хоробливої, мовляв, „фракціо-манії“, як і єї зазиви до злуки усїх існуючих українських партій в одну національно-демократичну партію, сеж пісонька, яку і тепер ще раз-враз чуємо і яку певно не раз ще і не два прийде ся нам почути.

II.

Д. Юродивий пише: треба „всі дотеперішні партії розвалити, зруйновати, а на їх місце, а не побіч них поставити нову партію“. Жадає отже, щоби „замість ворогувати між собою

нераз за пусто-дурно, замість консолідувати ся з своїми ворогами, щоб себе нищити, замість зраджувати свій нарід — щоби замість того раз вже сконсолідувати ся між собою“. І звиває, щоби люди, що належать до теперішних партій „умили руки від старих гріхів“ і від-так з „свобідними і чистими руками“ утворили одну партію.

Як бачимо — є се те саме, з чим так часто стрічаємо ся і тепер в відзивах преси національно-демократичної партії і що тільки разів чуємо на всіх партійних національно-демократичних „Народних З'їздах“.

А прецінь — чиж не було се одною з головних „помилкок“ Русинів в їх політичній діяльності, помилкок, що тільки замішаня а через те і неудач потягнули за собою, що вони так часто накликували усі партії до того менше-більше, до чо-го так накликує д. Юродивий і його національно-демократична партія? — Та, „Русини“ видно — затялись, і ані руш не хотять признати існуючим суспільним клясам серед української суспільности в Галичині, о ріжних, відмінних інтересах, права до егзистенції, і хоч те суспільне жите раз-враз о то упоминає ся — „Русини“ таки сего... „не визнають“ і раз-враз накликають „усіх“ під спільну програму і політичну тактику.

Ще, коби-то ставило ся якусь одну, більш абстрактну ідею, що своєю абстрактностию, стоялаб немов понад поодинокими суспільними клясами, як прим. ідею національної самостійности українського народу, то тоді, в певній мірі, така

„спільна акція“ ще могла би бути можливою, принаймій що до тої справи. Але в борбі о конкретні, біжучі справи, така акція є просто неможливою і партії мусять розходити ся, спільність мусить розбити ся. Ба, таж навіть і там, где розходить ся о якусь більш абстрактну ідею, як прим. о ідею національної (етнографічної) самостійности українського народу, а тим самим і о признание народній (українській) мові права горожаньства в публичнім житю, то і там, показало ся, не є все можливою така спільна акція усіх, — бо от прим. духовенство представляло як-раз противний українській ідеї табор — москальофільський. І треба було аж 30 літ часу і праці, щоби перш розбити ту москальофільську партію, і тоді доперва можна було вже як-так говорити о якійсь спільній акції „усіх Русинів“ — розуміє ся, в тій одній лишень справі, в справі вибореня українській мові права горожаньства. А се коштувало народовців 30 літ часу... А як відбило ся то на них під зглядом моральним? — Щоби здобути для української ідеї признание у духовенства, мусіли зрезигнувати з усього, що виріжняло їх від духовенства — з свідкості їх думок... так, що коли наконєць таки одна часть — „молоде покоління“ тої свідкої української „інтелігенції“ з'організувало ся в осібну партію — радикальну і опімнула ся знова о право горожаньства для тих своїх свідких думок, то мала ту вже проти себе не лише недобитків москальофільської партії і народовске духовенство, але ще і самих навіть свідких народовців. І о

спільній політичній акції „усіх“, знова годі було думати. Годі думати о якійсь спільній політичній акції „усіх Русинів“, скоро прим. коли радикальна партія вивела на денне світло справу мужицку і почала організувати мужиків в імя їх власних мужицких інтересів, а не в імя інтересів духовенства і урядників, — то проти сего запротестували вже спільно і духовенство і ті урядники. А розуміє ся з другої сторони, коли народовці, поконавши як-так москальофілів, почали організувати „нарід руский“ в імя своїх інтересів, в імя урядів і авансів, то проти сего мусіли знова запротестувати мужики, з'організовані вже в імя їх власних, мужицких інтересів, в партії радикальній. Що більше: не лише, що годі думати о якійсь спільній, тяглій політичній акції усіх Русинів загалом, але навіть і о якійсь спільній, тяглій акції хочби лише між самою масою мужицкою, беручи вї загалом. Бо от прим. коли свого часу, в 1899 р., поставила була радикальна партія на своїм партійнім з'їзді на дневний порядок справу стрейку рільних робітників, то мала ту за собою — лише сільських робітників, „халупників“ і т. п. а проти себе господарів-газдів. А в 1902 р., в часі великого рільного стрейку в східній Галичині, треба було аж особливших „рахунків“ між богатшими господарями а панами-дідичами, щоби ті господарі остаточно рішили ся спомагати стрейкуючих робітників проти дворів, — хоч і ту не всюди ті господарі на се рішили ся...

Щож виходить з сего? — Виходить то, що скоро іде о якісь конкретні, біжучі справи, котрі дотикають в відмінний спосіб поодинокі класи нашої суспільности, а котрі то конкретні, біжучі справи вибивають ся все найсильнійше на верх, там о якійсь спільній, тяглій політичній акції усеї суспільности, не може бути бесіди. Для тих біжучих, конкретних класових інтересів, потреба відрубних, класових політичних, партийних організацій, отже тільки партийних організацій — кілька клас.

*

Та міг би дехто сказати: щож з того!... щож з того, що може справді се так і повинно бути, коли от прим. така сьвіцка, мійска класа нашої суспільности, лишена сама собі, є ще так слаба, що о якійсь самостійній а успішній політичній акції, не має що й думати. Щож на те почати? Чиж за для того має вже зречись всякої організації? — Отже ні. Скоро та сьвіцка мійска інтелігенция не в силі ще створити власної політичної організації, власної політичної партії, відрубної і незалежної від якої іншої партийної організації, то може шукати якого союзника, а то нехай й визнає до такої союзничої „спільної акції“ інші класи. Але чиж усіх Русинів? — Отже, власне ні, а лише тих, ту класу, котрої інтереси, коли вже не суть східні з її інтересами, то принаймій, не

суть їм противні. Деж се є? Одиною клясою, природною підпорою тої сьвіцкої, мійскої інтелігенції є — міщаньство. Ту єї властива підпора. Алеж то міщаньство спольщене! — міста східної Галичини, як були, так ще й тепер суть в руках польских!... Так деж? Може у духовенства? — Духовенство знищило прецінь народоцїв. То деж? — Не остає нічого иншого, як вернутись знова до мужиків. І справді, ту може знайти помічника, союзника. Правда, інтереси мужика не суть ідентичні з інтересами сьвіцкої, мійскої інтелігенції, суть ріжні, але — принаймій не суть безпосередно противні, як то є в відношеню до духовенства, котре з мужика просто жие (се слово уживаю в найширшій значіню), где отже інтереси одних і других суть собі безпосередно противні.

Але знова, ту „спільну акцію“, не можна розширяти аж до „спільної організації“. Не можна ніколи забувати сего, що хлоп, мужик цілком інакше задивляє ся на сьвіт і цілком інакше понимає його, як чоловік мійський і ще до того не-рільник, — що впрочім нічо дивного, если зважить ся, що сфера життя і інтересів мужика цілком відмінні від сфери життя і інтересів мійського „інтелігента“. Кляса мійскої, української інтелігенції мусить остати тим чим є, то є клясою мійских потреб і ідеалів, і мусить на все виречись хлопоманства. І вона, а не мужик, єї потреби і ідеали, а не мужика мають бути цілю єї публичної діяльності. Вона не сьміє бути репрезентантом мужицкої кляси,

а репрезентантом самої себе, своїх ідеалів, репрезентантом не мужицкої культури, а новочасної культури міської. Тож і если би та сьвіцка, мійська інтелігенція пішла до мужика і стала шукати у него помочи, і зобов'язала ся за те боронити його певних інтересів, то може се робити для него не задля него, не тому, що він є „богом“-мужицом, що мовляв, він є цілю, для котрої має іти уся робота українського народу, — а для того, що він дає їй поміч в обороні певних її інтересів і в реалізованю певних її ідеалів. Ніяких сентиментів — а чисті рахунки! І певно тоді ліпше вийшла би на тім і одна сторона і друга — і мужик і та сьвіцка, мійська інтелігенція.

Але коли сю „спільну акцію“ має ся оперти не на сентиментах а на чистім рахунку — а се є одинокє рациональне, конечно в політичнім житю — то нехай-же тоді та сьвіцка мійська кляса не важить ся з чим небудь до мужика приступати. Нехай не забуває, що скоро вона виступить як чисто сьвіцка, мійська самостійна політична партія і як така піде в село і там стане питати у мужика помочи, то ту стрітить ся сейчас з духовеньством, що рівнож пічне, з своєї сторони, добивати торгу з мужиком для себе, а — проти неї. Тож вона не сьміє з чим небудь показувати ся перед мужиком. Вона мусить ясно, виразно осьвідчити ся і з'обов'язати ся до того, як і в чім може дати поміч мужикови — від себе, і мусить то додержати, если не має

провалити ся, если мужик таки має піти за нею а не за духовенством. Ту вже не ма що піддурювати мужика такою пустою фразою, як „моральне і материяльне підвигнене селянства і маломіщанства“ — фразою, котрою так облудно послуговувались супроти мужиків народовці. Ту треба висказати ясно усе, що і як думалаб вона зробити для мужика.

Але в тій своїй акції в відношеню до мужиків, мусіла-б вона насамперед здати собі докладно справу з того, хто се нині той „мужик“, а радше з ким з поміж тої сірої маси мужицтва, вона малаб ввійти в переговори. Бож мужики — нині, се вже не якась одноціла маса, се вже не якась згідна, одна громада, о спільних, однакових журбах і болях, спільних надіях і змаганнях. Се вже минуло — і не верне. Ту треба вже вибирати, шукати і ясно здавати собі справу з того, з ким в тій розбитій громаді має ся лучити. Не забуваймо на той тяжкий переверот, який пережила за посьлідних двацять літ та мужицка маса. Ту вже не маємо до діла з одною клясою мужицкою — а з ріжними клясами. І се наказує український суспільности в Галичині, а в першій мірі тій ві „інтелігенції“ піддати основній ревізії ві доперішні погляди на справу мужицку, на економічні і суспільні відносини між мужицкою масою і конче постарати ся зрозуміти той механізм нинішнього переображення фізіономії мужицкої маси, котра в посьлідних часах перейшла і ще тепер переходить таку глибоку кризу. Се навіть одно з ві най-

головніших завдань — бож мужики, сеж прецінь чи не 90% усеї української суспільности в Галичині. Аграрна справа і соціяльна і повинна тому займати в її досьлідах над відносинами української суспільности в Галичині одно з перворядних місць.

*

Так отже, коли пічнемо застановляти ся над мужиками і коли схочемо їм помочи, а то ще і позискати їх для себе, до помочи, то мусимо все спитати себе насамперед, і нікожи від сего не відступати: котрі-то мають бути ті „мужики“, з котрими ми маємо зійти ся? Чи мають то бути мужики-дуки-газди, чи мужики середні, чи дрібні, чи в кінци „халупники“ і пролетарі? — Бож все те відбрубні господарські типи, в многім до себе неподібні, котрих інтереси не лише, що не однакові, але дуже часто і суперечні.

Возьнім прим. таких богачів-газдів і протиставмо їм пролетарів-зарібників. То вже перша засаднича різниця між „богачами“ а робітниками проявить ся в тім, що у першого все переважає а навіть панує над усім иншим жажда — побільшеня землі, конечність дешевого робітника і т. д. коли у робітника-зарібника земля не грає вже такої ролі, а над усім панує як-раз жажда — як найбільшої заробкової платні. Дальше: господар-газда рад, щоби своє збіже міг як найдорожше продати; робітник-зарібник зате, радби щоби то збіже, щоби

той хліб був як найдешевший, щоби як найдешевше можна його купити. — І так перший найбільшу вагу класти буде на обшар посіданої ним землі і на її можливо найліпшу управу, а то передовсім таку, котра коштувала би його як найдешевше, а при тім була як найвидатнішою, — другий зате, у котрого вже не земля грає найвизначнішу роль — бо її він ніколи не посяде, а саме з а р о б о в і відносини, в першій мірі старати ся буде, з огляду на фізичну сторону його праці о найвигідніші услівя тої праці, то є о гігієнічні, санітарні і т. п., условини, а озгляду на материяльну сторону тої праці, о її як найкорисніші грошеві результати, — отже в супереч господареві-богачеві старати ся буде о те, щоби міг працювати серед найвигідніших для него обставин і щоби міг побирати за ту працю як найвисшу платню.

Ясно з того, що если займемо ся інтересами одної з тих клас, то мусимо сейчас попасти в конфлікт з інтересами другої.

Розуміє ся, та суперечність о с н о в е г з и с т е н ц і ї обох тих клас, впливати мусить цілком рішучо і на їх психіку, взагалі на цілий світогляд обох тих клас, а в кінци, евентуально, і на пониманє завдань і політики економічної і соціальної і на характер тої політики. Перший все буде за політикою „порядку“, легальности, авторитету права і власти, ворогом всяких „новомодних ідей“, поспішности, „нервовости“ — в загалі, ворогом усею новочасного, в таким скорім темпі пульсуючого життя, котре так суперечне з тим повільним і так на-

перед вже самою природою варштату-землі означеним током праці і з тим, доперва по довшім, зглядно, часі сподіваним добутком-жнивом праці і заходів господаря-рільника. Тож і не буде він приклонником якихсь більше поступових, а тим менше радикальних-революційних змагань, але за те певним, бо і вирахованим приклонником протівних змагань — консервативних.

Але щож по тім „порядку“ і власти такому робітникови-зарібникови? Той „порядок“ і та власть — сеж як-раз на него бич!... А той варстат — земля? — Щож йому та земля? — Нехай і западе ся! Чиж то вже вона одинока його живителька? — Сьвіт широкий... Нині ту — завтра там... Що його вяже з нею? — І йому не лячні ніякі „новомодні ідеї“, ані та поспішність, ані та „нервовість“ — він все готов і на все — його руки „вільні“...

Яка відмінна психічна фізіономія обох сих кляс! — ба, але і яка суперечна їх материяльна основа!

А придивім ся тепер двом другим, посередним типам нашої мужицкої маси. Возьмім тип господаря дрібного. Ту властитель господарить сам, значить, вже без наймитів, але ще і не наймає ся на чужих ланах, не йде на зарібки. Тільки, що його ґрунт вже так малий, що о якійсь раціональній господарці не ма що й думати, але через те і є занадто мало видатний. Помимо того забирає йому весь його час, і хоч і не заспокоює достаточо його найконечнійших потреб, то з другої

сторони і не дозволяє йому доробитись на чужій землі сего, чого з своєї власної не в силі добути — не дозволяє йому піти на зарібки. Є се отже тип господаря, що держить ся при життю лише завдяки своїй надлюцкій праці — тип господаря, що за-надто працює, а за-мало їсть. Але се і най-нещасливіший тип господаря — се раб, невільник землі, прикутий до неї залізним ланцюгом власности, що сталась для него, як для чоловіка — проклятем! Се ючне звіря, хоч і в люцкій подобі. Раб, що оре і сіє, і все збирає — нужду... І для него світ не існує. Все для неї — для тої сьвятої землі, всі думки всі журби, всі молитви і всі старання — для тої сьвятої землі, що сталась для него богом, найвисшим законом... І нічо не має до него приступу. Ідеї — свобода — політичні права — поступ — все те для него книга о семи печатях... Але се й не член народу, — се що найбільше, предмет етнографічного досьліду... І где він є типічним для цілої суспільности, єї основою, єї характеристичною верствою, там і та суспільність не є ще народом, а — етнографічним понятєм... Там і культура не є культурою — а спорохнявілою старосьвітчиною, старою з діда - прадіда перенятою, безмисльною рутиною — культурою „історичних начал“... О якімсь широкім, розвиненім, живім політичним життю — не ма що й говорити...

А возьмім тепер ще оден тип, тип мужика, що має так мало ґрунту, що вже ніяк не в силі вижити з него, але за те, той ґрунт і не забирає

вже йому олеа́л часу, і він може піти на зарібки. Є се тип мужика — почасти господаря, почасти зарібника. Але сей тип, через те, що так роздвоєний, се тип і нездецидований, отже — тип о нездецидованих бажаннях, суперечних інстинктах, отже і о незрівноваженій психиці. Тому і як основа для політичних партій дуже непевний — бо добич всіляких суперечних партій, раз консервативних, раз революційних, раз клерикальних, раз радикальних а в кінці і соціяльно-демократичних. Се тип мужиків о незвичайній хиткості суспільно-політичних думок. Зі зглядів економічних є він однак дуже пожаданий для дідичів. Той клаптик землі, що надає йому „почесне“ імя „господаря“, держить його стало в селі, се тому і певний, сталий панський робітник на панських ланах, при тім і добрий робітник — він же все таки надієсь стати ще колись „правдивим“ господарем, — і він є пильний і уяглий. Та уяглисть робить його також податливим на всякі заходи реакційних і консервативних елементів. Але — найжеж раз зачне та надія хитати ся і він попаде в зневіру — пропали тоді усі його давні боги... І раз зірвавши з ними, не вернесь вже до них, а кинесь як-раз в противний бік, хочби і найострійшого радикалізму хочби і анархізму...

Так отже, коли схочемо заняти ся долею „мужика“, чи то щоби йому в його житю-бутю помочи, чи щоби його для себе позискати, і коли схочемо уложити собі якийсь плян, „програму“ для тої роботи, то мусимо, цілком природно, в виду всего що йно тепер

сказаного, здати собі насамперед ясно справу з сего, к о г о іменно з мужиків маємо мати надумці, к о т р и м и мужиками маємо зайняти ся? Бож цілком ясна річ, що инше завданє жде нас, коли схочемо зайняти ся найвисшою верствою музицкої маси — мужиками-богачами, або — коли звернемо свою увагу на середного мужика, що господарить на своїй землі, але ще на зарібки не ходить, а знова инше, коли схочемо зайняти ся долею господаря-пролетара, властителя ґрунту, але рівночасно і зарібника, або коли схочемо зайняти ся долею робітника-пролетара.

*

Возьмім лише перші два типи — мужиків богатих і робітників-зарібників.

У мужика - багача першу і головну ролю в його господарскім житю грає скількість посіданої ним землі, потреба що-раз більшого єї помножування, а дальше: потреба дешевого робітника, що-раз ліпше удосконалених господарских знарядів і розумного, до особливих господарских відносин з'організованого кредиту — взагалї сего, що зменшує кошта його рільної продукції а збільшує єї видатність. Розуміє ся, що по при се, потреба йому єще й фахового образования, отже відповідних рільничих шкіл. Се — що до него, як одиниці. Щож до загалу тої ґрупи мужиків, то потреба їм передовсім інституції, котра займала би ся корисним для них посередництвом — між

ними як продуцентами, а суспільностию як кон-сументом, отже: продажию їх продуктів, а з дру-гої сторони: посередництвом в кориснім набуваню для них всего того, що для більшої видатности їх господарки конечно потрібне, як прим. штучних навозів, ліпшого насіння, рільничих знарядів, ма-шин і т. п. А також, що тісно звязане з тою ін-ституцією і відповідної інституції кредитової, котра дійсно приспособлена була би до вимог і сили виплатности сеї ґрупи господарів, котра ви-ключно мала би на меті інтереси сего типу му-жика-господаря.

Такі інституції, розуміє ся, щоби могли від-повідати інтересам мужиків-господарів і могли ті інтереси боронити, мусіли би бути під безнастан-ною контролею і впливом самих мужиків, а навіть в їх руках. А з сего взгляду і організаційна форма тих інституцій мусіла би бути спілкова і чисто заводова. Такі отже чисто заводові Спілки, повинні би займатися поредовсім до-кладним студійованем усіх потреб рільничої госпо-дарки, отже не лише якоїсь одної галузи рільного господарства, прим. управи збіжжя, а усіх галузей господарства сільського, отже і господарства ху-дібного, молочного (що до продукції масла, сира, і т. п.), овочевого, пташного (що до продажи яєць), ткального і т. д. і т. д. Дальше, повинна займатися заспокоюванем тих потреб, т. є. улег-чуванем в закладаню і розвиваню усіх тих родів сільського господарства, а в кінци — і обороною спільних рільничих інтересів. До всего того на-

лежить: посередництво в виміні, то є в продажі господарських продуктів і в набуваню господарських знарядів, машин, насіння, штучних навозів і т. д. отже і закладане відповідних до сего центральних Складів — для своїх членів, щоби усунути несовісних посередників-гандлярів, спекулянтів, які і живуть з визиску обох сторін — і купуючої і продаючої. В кінці повинна зайняти ся і основанєм Кас взаємної помочи, Кас забезпеченя на всякі случаи і т. п.

Така спілкова господарська орґанізація мужиків, що мала би все те в своїх руках і обіймала би собою, а то, при помочи своїх філій — повітових і підфілій — місцевих, в поодиноких громадах, не лише самих богатших мужиків, але увесь загал господарів-рільників, котрі до такої Спілки могли би належати, могла-б представляти незвичайно сильну господарку силу. Та не лише саму господарку силу, — вона могла би представляти, хоч і посередно, і не аби яку силу політичну. Знаючи потреби і недостатки рільної господарки, маючи над всім тим перегляд, могла би вона, хочби вже в наслідок своїх міродайних, фахових опіній у всіх тих справах, що входять в обсяг аґрикультури — мати велику моральну силу так супроти рішаючих чинників державної адміністрації, як і супроти державного законодавства.

Так міг би представляти ся в найзагальнійшій нарисі плян, „програма“ оборони інтересів тої ґрупи мужиків, що управляють землею і з неї живуть, а передовсім тих, що мають тої землі на

стільки, що не лише самі споживають її продукти, але ще й висилають їх на торг, є в силі застосувати ся ліпше до вимог новочасної агрикультури і є в силі провадити господарку інтензивнійшу, при застосованю більш скомплікованих новочасних рільних знарядів.

Але сей плян оборони інтересів мужика-господара є цілком не відповідний і ніяк не дасть ся застосувати до інтересів рільного робітника, або господара-зарібника, що вправді має свій ґрунт і його управляє, але крім того ще йде на зарібки. Для тих, що свою еґзистенцію опирають на так непевній основі як денний заробок, конечні в першій мірі спеціальні правні установи, які забезпечували би їм передовсім спроможність вдержувати себе на висоті гідности їх як чоловіка, що недопускали би, щоби вони спадали понисше ровени люцкої гідности. Дальше потреба для них таких установ, котрі гварантували би їм еще і всі ті права, які їм і як горожанам держави належать ся і витворювали услівя, які давали би їм спроможність дійсно з тих прав користати. В кінци потреба їм таких установ, котрі уможлилювали би їм і як членам родини, як батькови дітям, догляд і вихованє їх дітий, котрі прецінь-же мають колись вирости на горожан, на котрих суспільність наложить колись певні обовязки і буде від них жадати виповнення тих обовязків.

Тож для оборони тих чисто вже люцких потреб, потреба їм передовсім таких кардинальних правних установ, що отвирали би їм на рівні з ин-

шими класами вільний вступ до усіх тих репрезентаційних тіл, котрі своїми постановами, хоч би і посередно, їх дотикають; а даліше потреба їм таких правних установ, котрі уможлиблювали би їм, знова на рівні з другими класами, лучити ся, організувати ся, а то задля особливих відносин серед яких живуть і працюють, цілком відрубно і самостійно від решти клас, щоби могли витворити відповідну силу, якою могли би відповідно відділювати в тих репрезентаційних тілах, в котрих рішаєсь і над їх судьбою, щоби отже могли добути і для себе такі права, які їм до їх егзистенції конче потрібні.

В кінці потреба їм, крім того всего, ще і постанов, що уможлиблювали би їм і поза тими репрезентаційними тілами, а то вже в відношеню до їх безпосередних противників — підприємців, здобувати від них для себе красші услівя праці і уможлиблювали їм встоюватись за ними. Якїж вони? — Поминувши вже даліше ідучі — найелементарнійші з них, се: усталене і точне перестерігане нормального робучого дня; можливо найбільша денна платня; знесене службової ординації, тих виїмкових постанов закону о службі, що до карности і залежности сільської челяди; корисні для челяди постанови що до челядних помешкань, які відповідали би вповні гігієнічним і санітарним вимогам; заведене кас для хорих, кас на забезпечене на старість, кас на час безробітя і страйків; заведене інформаційних бюр для пошиту і подажи праці, і то бюр, що були би в їх руках і під їх

наглядом, щоби робітники могли мати перегляд що до найвигідніших для них умов, отже бюр, відрубних від таких-же бюр роботодавців, наймаючих робітників, для котрих, протинно, передовсім розходить ся о те, щоби мати як надешевших робітників; дальше — заведенє рільничих інспекторатів, — в загалі заведеня усіх тих класових соціально-політичних постанов, які вже прислугують і яких ще добивають ся робітники мійські, а яким так завзято протинлять ся усі ті, котрих еґзистенція і зріст їх добробиту опирає ся на наємній праці — робітників-челяди. А до сего, щоби все те здобути, потреба виразних постанов, котрі забезпечували би їм можливість організувати ся цілком відрубно від решта класе — посідаючих і партій тих класе, і уможлилювали їм вести самостійно відрубну, відповідну до здобутя тих прав політичну тактику.

*

Вже з порівняня інтересів обох сих класе нашої сільської людности, очевидне є, як відмінною, а далі й суперечною мусить бути діяльність нашої „інтелігенції“ в користь обох тих класе, як иншим плян, програма сеї діяльности, наколи справді та діяльність має відповідати інтересам тих класе і котра в тих класе-таборах має бути з симпатією стрічена. Та чи на се звертає ся у нас увагу? На жаль — ні. Протинно у нас іде ся все з якимсь одним шаблоном до тих „мужиків“ —

бо, мовляв, „се все мужики“... і в результаті, не диво, що й збирає ся самі розчарованя, завід, „невдячність“, а в кінці і знеохочене до дальшої праці „над народом“...

А прецінь шкода, шкода, щоби та праця так марно все мала кінчити ся. Бо не можна заперечити, щоби серед тої нашої інтелігенції не зростала охота до сеї праці, — противно, се таки треба признати, то тепер майже чи не одно з найсильніших бажань нашої інтелігенції, піднести як-раз добробит наших „мужиків“. Та щож з того — коли все те робить ся так на-помацки, коли чомусь то так тяжко кождому хоч трохи завдати собі труду — подумати над тим, в який спосіб можна би справді сей добробит між мужиками піднести, що треба робити і як, а передовсім, щоби се знати, роз'яснити собі вже раз докладно: хтож се нарешті сей „мужик“, чого йому потреба, ба, та як він і думає, що ворухить його душу, куди звернені його замисли, бажаня, заходи... Сеж конче треба знати, щоб іти до него працювати „над ним“.

А так мені здає ся, що все, що робить ся для него, в як-раз не те, що треба робити. І тому такі вічні заводи... Все нові способи, все нові заходи, все нові проекти — і все на кінець те саме: мужик як був нуждарем, так і остав ся, — ба, не то остав ся, але й на ще більшого сходить нуждара...

Так даймож йому землі! — лунає знова новий оклик. Придбаймо мужикови більший для його

праці варштат!... І от піднялась горячкова парцеляційна робота, заходи коло парцеляції великих двірських обшарів між мужиків.

А мені знова здає ся, що і ту робить ся не те, що треба би робити. Мені чогось на хвильку не може зійти з тямки сей факт, що всюди, где лише піднято парцеляцію великих ґрунтових обшарів між мужиків, чи в Німеччині, чи блисше нас — на російській Україні, чи в Королівстві польськім, чи в самій Росії, і то з такими рожевими надіями, та парцеляция скінчила ся на банкруцтві купуючих землю мужиків, або, коли ті мужики таки ще держать ся при тій землі — то держать ся при ній ледви-ледви при напруженю посьлідних своїх сил. А не забуваймо, що ті парцеляції підняті були правительствами власне з огляду на інтереси мужиків і при великих матеріальних і адміністраційних державних підмогах! А у нас сего нема, а все полишено приватній ініціятиві. Нема ніяких полекш фіскальних і ніяких правних упрощень, а за те широка рабівнича спекуляция, обчислена як-раз на визиск мужиків, где ціна землі переходить нераз єї подвійну вартість! І як же може ту вийти на своє мужик, що і так ледви, з напруженім своїх посьлідних сил, держить ся на своїй дотеперішній землі? Правда, що йому прийде ся тепер працювати на більшим обшарі землі, але якже знова зате непропорціонально обтяженій банковим довгом!...

Та, може бути — може справді йому се і удасть ся — був би се дійсно якийсь дивний виімок

— і може бути, він вийде на своє. Та, чи зискає що на нїм, як на чоловіці, як на політичній і культурній одиниці — суспільність? — Сему вже рішучо перечу! Суспільність зискає лише новий інвентар спрацьованого, змізерованого ючного звіряти, хоч і в лючкій подобі, нову колоду в ногах на дорозі єї дальшого культурного і політичного поступу...

*

Так щож робити?

От, я і вкажу ту знова на се, на що вже раз давнійше вказав був в „Україні irredent-ї“.

Коли я виступаю проти парцеляції, то ще не виступаю тимсамим в загалї проти закупови нашими мужиками двірських обшарів. Противно, я рад би, щоби всі двірські обшари дістали ся в руки наших мужиків — тількож, нехай би ті мужики не розпарцельовували їх між себе, а задержали їх при їх давній одноцілості, то є — нехай би вели дальше на них давну одноцілу, закровну на велику скалю, господарку, так, якби се було власністю одного. Се представляє ся мені як щось в роді акційного підприємства, где прим. оден морг ґрунту рівнав би ся одній акції. При такім веденю річи, при господарці машиновій, при застосованю усіх новіших здобутків агрономічної науки і техніки, а при тім при господарці веденій виключно на торг, з особливим узглядненем того роду збіжа, на який найбільший попит на

світовім ринку — можна би прецінь о много-много більше доходу приспорити що року такому властителеви акції-морґа і о много лекше можна би тоді і з'амортизувати довг, який звичайно затыгає ся при викупі такого двірського обшару! При таким веденю справи можна би ще навіть притягати до такого підприємства і біднійших мужиків, чим збільшувано би такі „мужицкі фільварки“ ще і здолу. І скілько-ж заощаджено би тоді часу і сил, і як сильно зрослаб тоді продуктивність мужицкої землі! А що більше: як сильно вплинуло би се і на культуру не положене мужика, вільного, не прикованого вже безнастанно до того мізерного кусника ґрунту, що замість, щоби дати йому спроможність заняти са чимсь висшим, лише поневолює його, приковує желізним ланцом до себе і абсорбуючи йому весь час, не позволяє йому заняти ся чимсь висшим, подумати о чімсь висшим, і вибити ся вже раз з тої тіскої сфери думок — заспоковня потреб жолудка. Такі „мужицкі фільварки“ змогли би певно скорше, як парцеляция, видобути мужиків з їх теперішної економічної неволі, в який держать їх — їх дрібні, мізерні ґрунти, і скорше змогли би видобути їх і з тої темряви культурної, що так утруднює до них доступ усяким поступовійшим думкам, а котра, противно, є якраз догідним ґрунтом для всяких реакційних змагань.

Такі „мужицкі фільварки“ були би дальше і під зглядом господарским поступовим ділом, бо відповідали би власне нинішним способам і вимо-

гам продукції. Ведені одноціло, могли би о много лекше і в більшій мірі застосовувати у себе різні рільничі машини, ніж се є можливе в роздроблених, розпарцельованих господарствах, і о много рациональнійше могли би провадити управу ріллі, а через те і о много висше піднести її видатність. І скільки заощаджено би ще тоді і на землі! Бож тоді не потреба би відводити на марно тільки землі на різні полеві дороги, межі, ну — і на обори, гумна, господарські будинки і т. д. а противно, се заховано би для управи. І не потреба би тоді видавати ще тільки капіталу на робучий інвентар і на його удержанє, як се є конечне при розпарцельованих, дрібних господарствах — бож ясна річ, що при великій одноцілій господарці, на 1000 прим. морґах ґрунту, потреба далеко менше робучого інвентара, як при управі такихже 1000 морґів, розпарцельованих на 100 прим. дрібних господарств.

При таких „мужицких фільварках“ можна би в кінци і о много лекше заводити різного рода меліорації, як дренаванє (осушванє), або наводнюванє ґрунтів, можна би запровадити і економічнійший поділ праці — що все впливає незмірно на більшу видатність рільної продукції. — Можна би зискати і вигіднійші форми кредиту. А знова, набуваючи усе що потреба до господарства — гуртом, і продаючи опісьля гуртом усї добути з господарства плоди, ще дальше збільшувано би зиск з господарств.

Чи парцеляція може всім тим похвалити ся? — Ні. Бо чи підносить вона продукцію? Чи підносить видатність мужицкої землі? — Ні. Замість підносити продукцію — цофає її лише назад. Замість підносити господарку, її видатність — вводить знова господарске хирляцтво. Бож і не змінє вона істоти мужицкої господарки — її примітивности і не підносить продуктивности праці мужика! А о то передовсім повинно розходити ся.

А в кінці — чимже в дійсности стає такий „збогачений“ мужик-парцелянт? — Чи се справді самостійний господар? — Се вже найменше. В дійсности — се не самостійний господар, а — звичайний робітник... банку, котрий і є *de facto* властителем управляваної мужиком землі...

От се благодати парцеляції.

Та з другої сторони, і сего не ма що закрити, і та фільваркова форма господарки, не є знова такою легкою річю. Вже се одно, що є так новою, незвичайною для нашого мужика, се одно вже може сильно утруднювати впровадженє її між мужиків. І ту треба бути готовим на всякі упередження, недовірчивість і неохоту з їх сторони. Та, не треба тим зараз зражувати ся. А помимо всего, таки треба старати ся конче перебороти ту їх цілком можливу недовірчивість до таких новостий і їх консерватизм. Бож не забуваймо, що лише при великій господарці можливо в нинішній рільничій кризі вийти на своє — при господарці о безперечній технічній висшости над господарствами дрібними — і то власне в продукції збіжжя.

Се одно дає спроможність продуцентам збіжа удержати ся з якою-такою побідою в нинішній конкуренційній борбі на світовім ринку. Ту нічо не допоможуть зазиви до „ощадности“ (не знав, що такому нашому мужикови ошаджувати!), ані хочби і яка роботячість мужика. І ту вже не можна також спускати ся на „свій розум“ — така самопоміч нині вже не вистарчає, противно — цілу свою егзистенцію, весь свій ратунок треба оперти на взаємній помочи — а то, на дорозі спілок, асоціації.

Будьмож лікарями, а не знахорами!

III.

Я вже висше зазначив, що та сьвіцка галицко-українська інтелігенція наша, не змогла здобути собі до сего часу серед загалу української суспільности в Галичині якогось більшого впливу і значіння, не лише тому, що ві всіх своїх політичних і культурних змаганнях змушеною була опирати ся на так невиробленій політично і так культурно нерозвиненій масі, як наші мужики, але ще й тому, що уся українська суспільність в Галичині як находила ся, так і находить ся під безнастанним, просто давлячим впливом „руського“ ду-

ховенства. Через те і всі ті трохи поступовійші і більш ліберальні помисли, з якими та сьвічка інтелігенція все таки від часу до часу виступала, хоч і в як малих дозах, не могли також серед того загалу прийнятись, і та сьвічка інтелігенція остаточно все мусіла від них відступити. Насьлідком того є цілковите склерикалізоване усього національного життя української суспільности в Галичині, у всіх його напрямках: і політичним і економічним і культурним.

Як далеко той вплив духовенства на українську суспільність в Галичині розширився і як глибоко між нею вкорінився, видно з сего, що всьо, що лише робить ся — робить ся все з увагою на те духовенство і в границях, зачеркнених тим духовенством. Всьо стало на услуги йому — і політичні партії і економічні і просьвітні інституції, і всьо береже його поваги, авторитету і — його інтересів. Ні одна кляса галицко-української суспільности не була і не є так бороненою, як духовенство і ні одна кляса не поглотила в свою оборону тільки жертв, що то духовенство. Справді — як належить ся для „провідників руского народу....

Так от й випадає мені тепер приглянути ся блисше тій діяльності сего духовенства „над народом“ і на конкретних примірах здати справу з того, до чого та його діяльність і його вплив на загал української суспільности в Галичині довели. Випадає приглянути ся його впливам

на національно - політичне жите української суспільности в Галичині і на її жите економічне і культурне і на наслідки того впливу: як відбив ся той вплив на зрості національної свідомости і сили серед галицко-українського загалу і в яку на кінець ситуацію поклато то духовенство сю галицко-українську суспільність в її борбі о її національно-політичні права і о її культурні потреби?

*

Як великий вплив потрафило здобути собі то „наше духовенство“ на загал української суспільности в Галичині і як потрафило воно опанувати уми всіх „Русинів“ і як задля сего і усі справи „руські“ не лише що трактовано але ще й тепер трактує ся зі становища „руського“ духовенства, то є: греко-католицького, ярким свідощтвом сего є передовсім — означуване „рускої“ народности не пісьля мови, звичаїв, обичаїв і т. д. а — пісьля обряду. Звиж 50 літ надавало греко-католицьке духовенство силою своєї чисельної більшости між „рускою“ т. зв. „інтелігенцією“ — тон рускій політиці, вказувало на її напрям, уважаючи все себе за природних проводирів „руського“ народу. З сего вийшло те, що в наслідок особливого відношення сего духовенства до греко-католицького обряду — котрого було офіціальним представителем і сторожем, а що й надавало йому не лише духовний вплив на переважну більшість маси у-

країнського населення в Галичині, маси греко-католицької, але що важнійше і материяльну основу його еґзистенції, — що то духовенство і з'ідентифікувало греко-католицький обряд з понятєм української, чи як-то у нас все ще говорить ся „рускої“ національності в Галичині, і виставляло одно і друге, як щось рівнозначне. З разу навіть і звело було цілу політичну національну боротьбу до боротьби — о обряд, що й надало тій добі боротьби „руського“ народу назву „обрядовщини“, уважаючи оборону греко-католицького обряду супроти римокатолицького як боротьбу „руського народу“ з народом — польським, і, розуміє ся, уважаючи всі добутки сеї боротьби в виді певних прав і привілеїв для сего обряду, як здобуте прав і привілеїв для руского народу...

Безмисельність такого ставлення національної справи — є очевидна, скоро зважимо, що греко-католицький обряд ніколи не був і не є якимсь особливим привілеєм „руського“ народу і що „руський нарід“ ніколи не мав якогось особливого застереження на виключне право виявляти свої релігійні почитання в обряді греко-католицьким, — а з другої сторони, коли зважимо, що той „руський“ нарід ніколи не був і не є виключений від права виявляти свої релігійні почитання в формі якогось иншого обряду, прим. римокатолицького, котрий мав би зате бути виключно застережений другим народностям, прим. польській. Знаємо прецінь, що греко-католицького обряду придержують ся крім Русинів (і то лише одної їх частини) ще і Болга-

ри, Серби, Румуни, Греки і т. д. а в кінці і — Поляки, — а з другої сторони, що римо-католицького обряду придержують ся крім Поляків (також не всіх!) рівнож много інших народностей, як французька, італійська, німецька (по части) іт. д. а в кінці і Русини (знова лише часть!). А що до польської народности спеціяльно, то знаємо, що і вона не є виключно привязана до римо-католицького обряду, бож маємо ще крім Поляків греко-католиків ще і Поляків-протестантів а в кінці і Поляків-православних і т. д. — знова так само як і між Українцями. А в виду сего, якже можна говорити о якімсь спеціальнім обряді „руским“, немов би спеціяльно застереженім для Русинів і задля сего і називати вже греко-католицький обряд — руско-католицьким обрядом, як би щось рівнозначне? Сеж сьмішне. І се очевидне. І се бачать і знають всі. — Чому ж не малиб се бачити і не малиб се знати одні Русини?

Щож виходить з сего?

Се предовге панованє і провід греко-католицького духовеньства „над народом руским“ довели в кінці до того, що дійсно той греко-католицький обряд з'ідентифіковано остаточно вже не лише неофіціяльно, але і офіціяльно з понятєм рускости а римо-католицький обряд — з понятєм польскости, А з сего в прямій консеквенції вийшло знова те, і то буде оден чи не з найбільших „здобутків“, політики „руского народу“, то зн. „руского“ духовеньства, що одну четвертину українського насе-

лення в східній Галичині, то є переважну часть римо-католицького населення, звиж оден мільон — вилучено з національного українського організму і узнано ту частину Русинів-римокатоликів за Поляків, а тим — і створено підставу отсій крайне деморалізуючій шовіністичній політиці польській в східній Галичині, а головно по селах, котра в посьлідних часах прибрала такі широкі розміри, і дано їй можливість уже в н у т р і с а м о ї у к р а ї н ь с ь к о ї с у с п і л ь н о с т и в Г а л и ч и н і в и х о в у в а т и н о в у п о л і т и ч н у ф а л я н г у, п р о т е г о в а н у у с е ю п о л і т и ч н о - а д м і н і с т р а т и в н о ю м о г у т н о с т ю п о л ь с к и х в е р х о в о д і в в Г а л и ч и н і, з в е р н е н у — я к - р а з н а п а р а л і ж о в а н е у с е ї е м а н ц и п а ц и й н о ї б о р б і у к р а ї н ь с ь к о г о н а р о д у в Г а л и ч и н і з п і д у т и с т у і в и з и с к у й о г о п о л ь с ь к о ю с у с п і л ь н о с т ю . . .

І виринула нараз нова квестія, нова „злоба дня“ для „Русинів“: справа національної приналежности мужиків-римокатоликів в східній Галичині, питає: до якої народности належать ті мужики-„латинники“ із східної Галичини?

*

Справа національної приналежности мужиків римо-католицького обряду в східній Галичині — мужиків-„латинників“, се справді оріх, котрого ніяк не може розкусити галицько-українська суспільність. Вона й рада-би зачислити їх до укра-

інської народности, та з другої сторони, під впливом умового запомороченя греко-католицизмом, ніяк не може на се раз рішучо згодитись і відповідно до сего поступати. Ся нерішувать іде так далеко, що вона навіть не знає, як властиво сю частину Русинів, то є тих „латинників“ називати. Вона і не називає їх так як греко-католиків — „Русинами“, а лише — „латинниками“, і коли говорить о загалі „руських“ мужиків, то означає їх не одним словом „Русини“, а — „Русини і латинники“, розуміючи під „Русинами“ лише мужиків греко-католиків, а під „латинниками“ тих, видно вже „менше-вартних“ Русинів — мужиків римо-католиків...

А прецінь сю справу можна би цілком ясно рішити, если би лише єї відповідно поставило ся, если би загал Русинів з'умів вже раз виеманципувати ся з під тої недорічної тези, що, мовляв, „обряд рішає о народности“, що обряд покриває ся народностию, або на відворот — народність обрядом. Недорічність сеї тези узнано вже давно в цілім цивілізованім сьвітї, і лише „на Руси“ покутує вона ще до нині, відай що за гріхи тої некультурности Русинів, що все ще вяжуть всі справи сучасного життя з обрядом чи релігією.

А ся недорічність тої тези виступає тим яркїйше, коли возьмемо на увагу як-раз східну Галичину, где навіть не можна покликувати ся на можливе польське походженє тих мужиків-„латинників“, котрі, мовляв, могли були колись прийти ту із Польци — з Мазурів. На се-ж прецінь му-сіло би щось вказувати: мова, а если вже то ні,

то є, если би ті „кольоністи“ мали свою колишню польську мову затратити і прийняти мову українську, то принаймій їх давні польські людські звичаї, чи обрядові, чи житеві, і їх обрядові піснї, котрі прецінь віками задержують ся в масах, помимо затрат всяких інших національних ознак. Тимчасом сего у мужиків-„латинників“ не подибуємо. Помимо їх римо-католицького обряду і помимо, що в костелі і ві всіх їх зносинах з римо-католицькими парохияльними урядами попадають безустанно під впливи польські — вони помимо того усе таки уживають українську мову, українські звичаї і обрядові і житеві, і цілим своїм матеріальним і духовим життям виявляють як-раз з рештою мужиками греко-католицького обряду оден національний тип -- український, одну рідню.

Та і приналежність їх до римо-католицького обряду, не може вказувати на їх польське походженє, если зважимо, в який спосіб розповсюджовано ту, у нас і в загалі на цілій Україні, римо-католицизм і до яких кровавих розправ се нераз доводило. І хоч в посьлідних часах, а головно в посьліднім віці форма розповсюджованя римо-католицького обряду о много злагідніла супроти давнійших віків — то саме розповсюджованє таки не устало. Не давні се ще прецінь часи, коли прим. як прийшлось якійсь греко-католицькій громаді ставити нову церков, а грошей, як звичайно, не було, то дідич, „приятель люду“ піднімав ся бувало нераз виставити сам церков, своїм коштом, лише під тим „малим“ услівем, що гро-

мада перейде на римо-католицкий обряд, а він, розуміє ся, виставить вже не церков а костел. Правда, деякі громади на се приставали і увільнювали себе в той спосіб від тяжких нераз данин на будову церкви. Але, чиж через се ті мужики ставали ся вже зараз Поляками — ті мужики, котрим при таких обрядових операціях ані на думку не приходила польскість, котрі цілу ту справу переходу з одного обряду на другий брали лише з становища чисто материяльного інтересу, а не з якихсь релігійно-національних мотивів? Такі і цілий ряд інших подібних способів й довели остаточно до того, що в наслідок безнастанних скарг і зажалень греко-католицького духовенства і греко-католицьких капітул з східної Галичини видано в 1861 р. в Римі звісну „Конкордию“, котрою по просто заборонено перехід з одного обряду на селах, як другий.

А додаймо до того ще і політичні і суспільні привілеї, які привязувано все в Польщі, отже і на Україні, до римо-католицького обряду. Чиж се не впливало також на Русинів, і то не лише православних але і греко-католицьких, що вони переходили на обряд римо-католицкий — і то так по селах, як і по містах?

Якжеж в виду сего можна з приналежности „латинників“ до римо-католицького обряду вносити на їх польське походжене?

Та, правда, в тій масі римо-католицького обряду находить ся такі певна часть справді польського походження, дійсно колишні польські кольоністи зі

західної Галичини, — і сего не можна закривати. Алеж вони як-раз і визначають ся від решти римо-католицького українського населеня і мовою і звичаями і обичаями і т. д. Але з другої сторони, сї кольоністи, не представляють знова так великого проценту між усїми римо-католиками в східній Галичині, бо що найбільше яких 20%. То якже можна задля так малого процентового відношеня розширяти польскість такої малої частини римо-католицького населеня на загал, на усїх римо-католиків в східній Галичині?

Те фалшиве помиманє „рускости“ в східній Галичині, оперте на обряді, котре, як з сего що йно сказаного видно, не має ані фактичної, ані історичної стійности і мстить ся тепер на Русинах.

*

Та найкомічнійше в цілій тій справі є те, як ті „Русини“ беруть ся ратувати тих „латинників“ перед їх цілковитою польонізацією.

Отже я зазначу ту відразу: що, як фалшиве є саме заложенє національної політики Русинів в східній Галичині, так фалшивий мусить бути і спосіб національної оборони мужиків-„латинників“ перед їх цілковитою денационалізацією, перед цілковитою затратою їх для українського народу.

Я сказав, що уся національна політика „руска“, в наслідок преможного впливу греко-католицького духовенства на усї національні справи „руські“ —

опирала ся і опирає ся на обряді. Отже, не може, розуміє ся, приймати таких форм, або в таких проявляти ся формах, що хоч трохи не відповідали би, противились або не годились із особливим, становим способом розуміння річій греко-католицького духовенства. Все мусить тому приборити характер клірикальний, а до того ще й обрядовий.

Отже так само і ту: всі змагання національного освідомлення „руського“ римо-католицького мужицтва зведено також до форми обрядової і діяльності, замість іти в тім єдино слухнім, національним напрямі — в напрямі здобування українському римо-католицькому населеню і українській мові рівних прав в римо-католицькій церкві, так як се має польська суспільність, іде в напрямі — справді, характеристичним для середовічних часів! — в напрямі поборювання самого римо-католицького обряду і взаємного видирання собі душ, — і ту число національну справу перемінено в релігійно-обрядову! Дійшло до того, що те греко-католицьке духовенство, а з ним, розуміє ся і увесь загаль української суспільности в Галичині, заборонює по просто римо-католицькому духовенству будувати в східній Галичині костели, як-раз сего, до чого те римо-католицьке духовенство в першій мірі обовязане, вже хочби для того, щоби задержати римо-католицьке населене при римо-католицьким обряді! І проти сего цілком природного змагання римо-католицького духовенства, природного впрочім для всякого духовенства,

всяких релігій і обрядів, змагання — будувати для свого „стада“ дома молитви, відповідні форми релігійного почитання сего „стада“, зводить ся такий небувалий крик, що хтось не ознакомлений з тою справою, міг би думати, що розходить ся ту бог-зна о який злочин! І, розуміє ся, нехай ніхто не думає, що розходить ся ту о те, щоби прим. позносити римо-католицькі костели, а на їх місци... позаводити сьвіцкі людкові школи, з новим системою сьвіцкої — не фалшованої науки... — так „зле“ не є... — а розходить ся о те, щоби як найбільше римо-католиків позганяти до греко-католицького обряду і так дістати їх під сьвій, греко-католицький духовний покров!..

Сей спосіб борби „рускої“ суспільности є вже надто недорічний і сьмішний. Бож заборонити римо-католицькому духовеньству будувати для римо-католицького населеня в східній Галичині, хоч би і руского, костелів — сего не здужає прецінь доконати „патриотична“ руска суспільність хочби і які піднімала крики, хочби і які зводила зойки! Се прото глуше!

Та у нас, видно, все йде „по своєму“, пісьля своєї якоїсь спеціальної — „рутенської“ льогіки...

Так щож робити?

Я вже вище сказав — і на се здаєсь не треба якихсь спеціальних, обширних студій, щоби се зрозуміти — що ніяка релігія, чи церков, чи обряд, не є вичлючно привязані до якогось одного народу. І ніяка релігія, церков, чи обряд, а вже в першій мірі католицька церков і її обряди, ніколи не огра-

ничали ся і не ограничають ся на однім народі, а противно старають ся обняти як найбільше народів, стати загальними релігіями — міжнародними, обіймаючими хочби і всі народности. „Народними“ релігіями, чи обрядами, можуть вони зватись лише в дуже згляднім значіною, а то стілько, о скілько входять в певні прямі взаємини з поодинокими народностями, чи лише певними народними групами.

Наука кожної релігії мусить подавати ся вірним в мові зрозумілій вірним, уживаній вірними. Тож і о стілько лише, о скілько ходить о народність і о народну мову — тих вірних, о стілько лише може прибирати релігія чи обряд відносно до кожної такої народної групи — з окрема характер народний. Се є правилом для всіх обрядів. Чи ж малиб бути виїмком від сего правила обряди греко-католицкий і римо-католицкий відносно до народностей української і польської?

В засаді ані римо-католицкий обряд, ані греко-католицкий, не є ані польським ані українським, чи як-то у нас говорить ся „руським“, а лише згледно польським і згледно руським, а то — відповідно до того, чи обіймає в даній провінції, чи дієцезії, чи в кінці громаді людність польську чи руську. Тож і коли поодинокі парохіяльні уряди греко-католицкі в руських громадах є урядами руськими, так в польських громадах, в західній Галичині, мусять бути — вже не руськими а польськими; а з другої сторони, коли поодинокі парохіяльні уряди римо-католицкі в польських гро-

мадах є урядами польськими, так в руских громадах мусить вже бути не польськими, а — рускими. Сеж ясне. Отже, відповідно до сего і усе урядоване відбувати ся мусить в мові вірних, в мові громади-парохиян, отже в мові польській — в польських громадах, в мові рускій — в руских громадах. Отже і всі зносини Русинів-римо-католиків з їх римо-католицькими урядами, так в костелі як і поза костелом, то є: всі відправи в костелі, розуміє ся, поза случаї, где є приписана мова латинська, всі молитви і проповіді і набожні пісьні і сповідь і т. п. і в кінци всі урядові документи, виставлювані тими римо-католицькими парохияльними урядами поодиноким парохиянам, Русинам-римокатоликам, мусять переводити ся на мові рускій. Се є право для парохиян, а обовязок для парохів. В загалі весь зверхний характер тих римо-католицьких урядів мусить бути рускій. І се право українська суспільність мусить рішучо перестерігати і змушувати до сего римо-католицькі парохияльні уряди, хочби навіть демонстративним опором дотичних парохиян і віддєлками аж до найвисших інстанцій — міністерств, в справах входячих в круг діланя порученого власти державній і — Римської Курії, в справах дотикаючих церковних ділань.

Та у нас сего не перестерігає ся.

Те загальне запомороченє греко-католицизмом усеї української суспільности в Галичині довело до того, що усе те українське населенє східної Галичини римо-католицького обряду, цілу четвер-

тину українського населення в Галичині, вилучено з легким серцем з українського організму, вилучено його з під національної опіки української суспільности — і лишено на ласку судьби... котра і віддала його під безпосередній вплив і національне вихованє суспільности польскої, а в першій мірі римо-католицького духовенства — як-раз того духовенства, що так пересякле польским шовінізмом і так вороже всяким національним змаганням української суспільности в Галичині...

А прецінь... то римо-католицьке духовенство, в більшій своїй часті, походить також з того римо-католицького українського населення! Та, се також оден з національних „здобутків“ греко-католицької політики рускої, що в наслідок того яркого, бо виключного надаваня рускости в Галичині греко-католицького характеру, те римо-католицьке духовенство не перетворилось в своїм часі так як греко-католицьке з польского в руске, а осталось — на дальше польским... І не дивувати ся сему. Бо і як-жеж йому бути руским, коли і ті римо-католицькі духовні семінарії, що мають виховувати для 80% римо-католиків Русинів то духовенство, а через те і повинні мати характер, если вже не цілком, то переважно руский, стались, без найменшого протесту зі сторони Русинів, як-раз кузнею польского шовінізму; коли дальше, і ті римо-католицькі консисторії в східній Галичині, що повинні бути обсажені переважно Русинами — обсажені суть виключно Поляками; і коли наконєць і ті римо-католицькі єпископства в східній Галичині, що зі

згляду на таке переважаюче число Русинів-римо-католиків повинні бути обсажені если вже не виключно Русинами, то принаймій на переміну і Русинами і Поляками — обсаджувані суть виключно Поляками і то особами, що вже й визначають ся просто злобною нетерпимостию до Русинів!

І так римо-католицькі парохияльні уряди в східній Галичині в руских громадах урядують виключно на польській мові, всі богослужебні відправи, з виїмком тих, для котрих приписана латинська мова, відправляють ся рівнож в польській мові, а в кінці і всі ті рускі римо-католицькі громади, уважає ся також за польські громади!

І тепер єсьмо сьвідками, як в наслідок сеї короткозорої і вузкої греко-католицької національної політики Русинів і їх безпримірної пасивности, усе те римо-католицьке українське населенє в Галичині служить за основу тій крайне деморалізуючій шовіністичній політиці польській в східній Галичині, що в посьлідних часах прибрала такі широкі розміри, як вже в нутрі самого українського населеня в Галичині виховує ся нову, ворожу йому, політичну силу — звернену як-раз проти національно-політичних змагань, проти усеї еманципацийної борби української суспільности в Галичині, веденої з таким напруженєм сил і з затратою тільки болючих жертв!...

Так представляють ся результати проводу духовенства „руського“ „над народом руским“ на поли національно-політичного життя того народу. Та неліпше представляють ся результати діяльності того духовенства і на інших полях.

З'образім собі лише се, до чого то духовенство остаточно нас довело, по тім своїм 50-літнім проводі, до чого ми нині дійшли, на чім ми станули? Пригляньмо ся лише тій нужді, в якій коротає своє життя наше мужицтво, або тій його темноті, — уявім собі той його анальфабетизм, не лише в письмі але і в мисли, і той його анальфабетизм політичний і культурний... І чиж не возьме нас розпука? Так по щож сиділо воно там, то духовенство, між тим „народом“? Щож воно робило? Чогож шнирялось безустанно між ним і щож доконало?... А пригляньмо ся дальше нашим інституціям, тим мізерним інституціям нашим - просвітним, економічним і т. д. І чиж не возьме нас знова розпука? — То до того ми добороли ся за той довгий 50-літний протяг часу, від 1848 р., від того року „національного відродження“? Якийже нужденний в результаті той наш „розвій“. А між все так смирно ішли під проводом і опікою того „нашого духовенства“...

А если хто тепер, в виду всего того, в виду всіх тих „світлих“ здобутків тої національної греко-католицької політики „нашого“ духовенства і в виду тих фатальних розультатів його економічної і культурної діяльності між „народом“, важить ся піднести протест проти того шкідливого, просто

погубного проводу його над народом, або хочби лише висказати сумнів, що до слухності сего аксийому, що, мовляв, „наше духовенство“ се „природний провідник нашого народу“ — якийже загальний вереск обуреня рознесеся по цілій нашій країні, яка повінь злоби вильється на його голову!...

Та, нема чого сему дивувати ся! Я вже на початку сего розділу вказав на те, як та наша суспільність пересякла на скрісь духом клерикалізму і як під впливом сего преможного впливу „нашого духовенства“ навіть і та сьвіцка, мійска інтелігенція потратила усї свої давні хоч що-то поступівійші і більш ліберальні замисли і як в наслідок сего і усе те наше національне жите склерикалізовало ся. Той дух клерикалізму так перейшов мозги Русинів, що вони остаточно і стратили вже можливість поважно застановляти ся над справами нашого публичного жита, і відносно до кожної справи віднести ся так, як та справа по своїй сути і з огляду на національні інтериси української суспільности в Галичині сего вимагає. Для них осталося лише одно критеріум: як яка справа представляє ся в відношеню до „руского“ духовенства і „рускої церкви“? Чи корисно — чи ні? — Єсли корисно — то справа є добра і — патріотична, — єслиж некорисно, то є зла і — непатріотична. Пісьля сего і осуджує ся всі поступки кожного з Русинів: єсли хто попирає яку справу корисну для „нашого“ духовенства і „нашої“ церкви, то є добрим сином

„Руси-України“ і — патрийотом, еслиж попирає хто яку справу некорисну для того духовенства і церкви, то є — злочинцем і — зрадником народу... І коли прим. соціялісти і радикали лучать ся з „польськими і жидівськими соціялістами“, щоби „знищити руске духовенство“, як то падькає над тим д. Юродивий і його національно-демократична преса, то... вони є злочинцями і... „допускають ся зради на своїм народі“... Зради на своїм народі! — Гм! То десь певно хотять на злість „рускому духовенству“ перейти до Поляків і прийняти жидівску віру!... Що? — Та цікавий я знати, що сказав би на те д. Юродивий, если би я так важив ся йому відповісти, що... руске духовенство, то ще не нарід руский? Бели би я йому сказав, що коли рускі соціялісти і радикали лучать ся з польськими і жидівськими соціялістами, то не тому, щоби зрадити руский нарід і йому пошкодити, а тому, щоби йому помочи, і то як-раз в таких справах, где руске духовенство лише йому шкодить, а соціялісти, без згляду на те, чи вони Поляки чи Жи-ди, можуть йому лише помочи?

Та — радикали допускали ся навіть подвійної зради: вони в своїм часі висказували ще і „явну симпатию“ Казимірови Баденьому і старостам, за те, що ті „старали ся підорвати повагу і значіне нашого духовенства“. Се вже неправда. „Явної симпатії“ радикали ніколи не висказували Баденьому і старостам. Вправді виступали дальше, як перед тим, проти духовенства, але — чиж то вже справді такий злочин? Що ж мали ро-

бити? Чиж мали задля того, що гр. Бадені, розуміє ся, для чисто своїх, спеціальних цілій, виступав також проти того духовенства, чиж мали вони вже задля того залишити свою борбу з духовенством? — ті радикали, що як-раз зі взгляду на свої культурні ідеали, що до українського народу, поставили були як одну із своїх головних тактичних засад, власне підорване поваги і значіння „нашого духовенства“ серед того народу, бо інакше, то духовенство як стояло так і буде стояти на заваді до осягнення, здійснення тих ідеалів? Чиж мали задля гр. Баденського виречись тої одної із своїх засадничих тактик і стати як-раз проти свого програмового заложення? П. Юродивий думає, що то було би патріотично. Певно, пісьля його національно-демократичного поняття патріотизму. Та пісьля мого — ні. Пісьля національно-демократичного поняття патріотизму то і народовці, коли виступали проти москальофілів, отже в своїм часі навіть проти більшости „руського народу“, то і вони допускали ся „зради на рускім народі“, бо коли проти москальофілів виступала, розуміє ся також для своїх спеціальних цілій, уся польська суспільність, так само з ріжними Баденями на переді, то вони таки не зрезигнували з своїх програмових заложеннь, а боролись дальше проти москальофільства, і то повних 30 літ, котрою то борбою і виповнили історію цього свого життя...

На правду! Пишний собі той д. Юродивий з тим своїм національно-демократичним патріот-

тизмом і з тим своїм духовенством „котре робить для народу далеко більше, як духовенство по многих інших краях“. Та, чиж не знає знова сего д. Юродивий, що за те і ніякий нарід не стоїть так нисько тепер, як — руский? Чиж він не знає, як і кілько робить ся „для народу“ по інших краях і до яких результатів там доходить ся? — Правда, в тих інших краях духовенство не відгриває такої преможної ролі як у нас, алеж там і ніхто собі того не бажає, противно, там дуже раді з того. Але за те там — тим народом займає ся народна школа, і не духовенство, а народний, людовий учитель є опікуном і пастирем того народу, і не духовенство а людовий учитель є його провідником... Але якже за те високо стоять ті народи! Але і якже мало займають ся вони своїм духовенством, а якою за те опікою оточують вони своє учительство! Та якже знова мало займаємо ся ми тим людовим учительством, а якою за те опікою оточуємо „наше духовенство“! І якжеж нисше стоїмо ми від тих народів...

Справді, треба було аж 50-літної „праці“ і проводу „духовенства руского над народом руским“, щоби остаточно довести його до такої культурної нужди, якою він тепер ... „тішить ся“... Але й треба також незвичайно ограничено культурно чоловіка, щоби за такі кольосальні „результати“ праці духовенства руского над народом руским, добивати ся ще для него признаня!

Пане Юродивий! Дайте собі вже раз спокій з тим Вашим духовенством. Не давайте себе довше так отуманювати. Беріть вже раз діла так, як вони в дійсности представляють ся. Не давайте ся оманювати гарним словам. Розважте, що та „праця духовенства над народом“ — сеж тільки накликуванє того народу до праці для духовенства. Та власне праця того народу, була як-раз поживою, котрою так тучило духовенство. Всіж предінь мужицкі інституції, навіть такі читальні, ті видимі знаки праці духовенства над народом, котрими так пишає ся духовенство, сеж, розважте, також в ґрунті річи не для мужиків, а для духовенства на мужиків. Там воно їх ловило і „загрівало“ до праці для — духовенства, то є — „Руси“. Киньте вже раз то „патрийотичне духовенство“. Лишіть вже його раз самого. Перестаньте вже раз відгривати супроти него ролю — підніжка... І нехай Вам не мякне зараз серце на вид білого крука. Не падіт зараз задля одиниць на коліна перед тим духовенством, і не повертайте зараз назад до него. Най ті одиниці з поміж духовенства ідуть за Вами! — если мають відвагу, — а ні, то нехай вертають там, з відки прийшли. І не страхайте ся, що если покинете духовенство, то спіткає Вас за те пімста люта! Не бійте ся! Не злякались єї соціялісти і радикали коли станули проти духовенства, і — вірте мені, добули собі далеко більше „респекту“ у нього, як — Ви. Станьтеж вже раз с о бо ю! А духовенство — лишіть вже його йому самому. Може воно, по-

кинуте Вами, і возьмесь тоді дійсно щирійше до праці „над народом“, бо конкуруючи з Вами, буде мусіло старати ся конче задержати його для себе, — та й Ви, боячись його утратити, будете мусіли більше зайняти ся ним. А на тім лише вискає той „народ“...

IV.

Я вже на початку II розд. сказав, що одною з головних „помилкок“ Русинів в їх політичнім житю, помилок, що тільки замішаня, а через те і не удач потягнули за собою, було те, що Русини ніколи не хотіли і не хотять признати існуючим суспільним клясам серед української суспільности в Галичині, о ріжних відмінних інтересах, права до егзистенції, і що хоч те суспільне жите развраз о то упоминає ся — вони сего не хотять... узнати. І я показав на примірах, як помимо безнастанного накликуваня Русинів до „єдности“, та єдність — скоро лише прийшли на дневний порядок біжучі, конкретні справи, що в відмінний спосіб, а дуже часто й взаімно собі суперечний, дотикали поодинокі суспільні кляси — як та єдність сейчас розбивала ся. І поставив заключене, що зі згляду на ті біжучі, конкретні клясові, а так часто

розбіжні інтереси, ті класи повинні організуватися в відрубні, класові політичні партії, цілком незалежні одні від других — самостійні.

Як-же є в дійсности?

В дійсности кожда майже партія заперечує право до існування другим партіям, бо майже кожда з них виявляє себе за представительку інтересів — не певних лише клас, а за представительку усіх клас, усеї суспільности — усього народу. І так прим. національно-демократична партія, котра надає нині тон в політичнім життю української суспільности в Галичині, називає всякі вихили поза національно-демократичну партію просто „злочином“ і „зрадою на власнім народі“... І хоч те безнастанне „вириване ся“ цілих кругів людей поза національно-демократичні рамки, та „злочинна фракціоманія“, се нічо иншого, як об'яв цілком природної конечности, як об'яв просто конечної оборони насущних потреб реального життя — не одиниць, а цілих клас, се для національно-демократичної партії, противно, є впливом як-раз — „заскоружлости і короткозорости“, наслідком „старих привичок і крутарства“, впливом „браку глибшого погляду“ і „партійного завзятя“... І хоч та „єдність усього народу“ тільки разів розбивала ся — в наслідок власне тих, що йно вказаних ту цілком природних причин — вона з цілою рішучістю дальше заявляє, що головним єї завданням є таки „зведене як найширших верств нашого народу в оден табір“, „з'єдинене усього народу“

в одну організацію і знищене усеї „злочинної фракціоманії“...

Випадає отже застановити ся тепер ще блисше і над тим „з'єдиненєм усього народу“ в оден табор — національно-демократичний, і над тою „злочасною“ фракціоманією.

Щож значить то „з'єдиненє усього народу в оден табор“? — Пісьля національно - демократичного поясненя, має се значити — „з'єдинене усього що живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“. Щож треба робити, щоби таке з'єдиненє в одну громаду усього того, що живе і добре могло наступити? — Щоби таке з'єдинене в одну громаду усього того, що живе і добре могло наступити, потреба, щоби „всі люди доброї волі і щирого патрийотизму покинули всі свої пересуди і сектанство і позбули ся своєї заскорузлости та короткозорости“. Щож знова значить позбути ся всіх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскорузлости та короткозорости? — Позбути ся всіх тих своїх пересудів і сектанства і тої своєї заскорузлости та короткозорости значить — „розвалити, зруйновати всі дотеперішні партії, а на їх місци а не побіч них поставити одну партію“ — національно-демократичну, котра і „звела-б як найширші верстви нашого народу в оден табор“ і з'єдiniла-б усе що „живе і добре в нашій суспільности в одну громаду“...

Щож се знова значить? — Пригляньмо ся сему блисше.

Щоби свідка, мійска інтелігенція улегшила „людям доброї волі і щирого патрійотизму“ з поміж духовенства, з'єдинитись з нею в оден табір, мусить виречись всіх своїх пересудів, то є, передовсім всего того, що могло би ображати духовенство в його духовних і станових основах, що отже могло би йому зі взгляду на його станове положенє, як духовенству, не дозволити лучити ся з такимиж людьми „доброї волі і щирого патрійотизму“ із свідкої інтелігенції. Мусить отже виречись усяких „нерозумних“, „шкідливих“ і „не для нашого народу“ ідей і ідеалів, в загалі — всякої „фалшивої поступовости“ і всякого „фармазонства“.

А щоби знова духовенство, люди доброї волі і щирого патрійотизму, улегшило з'єдинитись з ним таким-же людям доброї волі і щирого патрійотизму з поміж інтелігенції свідкої, то й воно мусить виречись своїх пересудів, отже мусить згодитись на те, щоби ту борбу о „красшу долю народу“, вести вже не в тій старосвідській „провінціонально“-рутеньській формі, опертій на авторитеті одиниць і ограниченій на оден лише стан — духовенство, а в формі новій, опертій на „як найширших верствах нашого народу“, где „увесь народ розпоряджав би всіма своїми справами“ і где не був би вязаний ніякими границями „чемної подобі“, а міг виступати рішучо, отверто і різко, так, як се вимагає наше „тяжке положенє“...

Щож виходить з сего? От, люди доброї волі і щирого патрійотизму сходять ся — єднають ся. І щож бачимо? — Повстають читальні, правда, крамниці,

пожичкові каси; іде борба і о нові українські гімназії, і — о український університет; кладуться підвалини і під національну торгівлю, ба — громада надумуєсь навіть, як-би то створити ще і свій національний промисл... Та, якийже дивний дух у всім тім віє! Є єдність, є і „європейська“ форма... але — нехайже хто важить ся в ті „європейські“ інституції впровадити справді європейський — вільний дух! Нехай лише хто важить ся „завертати“ в тих інституціях голови нашої молодіжи і нашого селянства якимись „пустими мріями“, „новомодними ідеями“ і якоюсь „модерною поступовістю“ і нехай важить ся хто підкопувати в них „преданність до віри батьків наших“ і належне ушановане для „природних провідників народу нашого“ — як-жеж тяжко відчує він сейчас на собі ту свою „грубу нетактовність“!...

Є єдність, але якаж дивна та єдність! Є „європейські“ форми, застосовані до новочасних вимог і потреб, витворених новочасною цивілізацією, але якийже не новочасний дух в них віє! Якже чужий він тим новочасним потребам і вимогам, витвореним новочасною цивілізацією і культурою!.. Є форма і зміст — та не з одної криці ляті!..

І духовенство знова триумфує. Зискало знова — нові, „новочасні“ (яке воно поступове!) форми, нові інституції до свого дальшого, ще сильнішого впливу на суспільність. Воно вправді віддає заряд тими інстиціями у руки свідкої інлігенції, і „позволяє“ в них працювати — бо ту справді треба працювати! — цілій фаланзі нових,

свіжих сил із тої свіцкої інтелігенції (яке воно толерантне!), але зате собі — задержує нагляд над тими інституціями, а через те і нагляд, контролю над усім національним життєм української суспільности в Галичині...

Так виглядає та єдність свіцкої інтелігенції з духовенством.

А придивім ся тепер, як виглядає єдність тих з'єдинених уже ґруп з решта ґрупами: мужиками і робітниками?

Що з'єдиненим — свіцкій інтелігенції і духовенству потреба мужиків, се річ безсумнівна, — без них, в політичнім житю, вони і на крок не могли би наперед рушитись. Сеж при виборах до всіх законодавчих тіл одинока виборча армія. Якжеж виходять ті мужики та тій єдності? — Передовсім мусять також виречись усіх своїх „пересудів“, і супроти духовенства, у всіх щоденних з ним зносинах, задержати повну зглядом него лояльність, конечно в „спільній борбі“. Справа надто важна — борба з „відвічним ворогом руского народу“. Тож простий патрійотизм не дозволяє, в так важній хвилі, підносити якісь жалі і претенсії до духовенства. Справа надто важна і свята — добро Вітчизни...

І знова та сама комедія. Мужики сповняють свій патрійотичний обовязок — сунуть лавою при кожній потребі наперед і перші падають жертвою при кожній потячці з ворогом... А з'єдинені „старші брати“ — забирають добичі із сеї борби...

От так виглядає та національно-демократична єдність „усіх людей доброї волі і широкого патріотизму“.

*

Єсли би національно-демократична партія не була організацією „як найширших верств нашого народу“ а обмежувалася лише до одної класи, прим. сьвіцької, мійської інтелігенції, то її завданє, безперечно, о много звузило би ся, але за те її робота незрівнано поглибила би ся. Єсли би національно-демократична партія була лише організацією сьвіцької, мійської інтелігенції, то її енергія, сила і заходи не були би розривані забігами над заспокоєнем потреб і бажань решти клас, а уся енергія була би звернена до одного: до придбання тій класі людей можливо найвигідніших услівій на заспокоєне їх економічних і культурних потреб. Партія, знаючи докладно потреби сеї класи і знаючи докладно її силу, а се могла би знати, бож ся партія — сеж були би люди одної і тої самої категорії, що живуть в однакових відносинах, однаково думають і однаково відчувають і однакові мають бажання — тож та партія могла би о много сильнійше скупити свою увагу на потреби своїх членів і далеко сильнійше і з ліпшими результатами могла би встоюватись за ними. Тоді члени тої партії були би дійсно в партії вдоволені, а партія — з членів. Зналиб принаймій, о

що борються ся, зналиб, що борються ся за себе, о свої інтереси.

А если би знова ся партія була партією духовенства? — То й вона рівнож, з тих самих причин, могла би, не параліжована в своїм нутрі „чужими елементами“, ліпше встоювати ся за інтересами своїх членів, і з ліпшими результатами могла би добиватись заспокоєня їх потреб. І члени тої партії рівнож були би тоді вдоволені з партії, а партія з членів.

А если би знова ся партія була партією мужицкою? — То тоді ся партія займала би ся безперечно в першій мірі мужицкими інтересами, але тоді і перший раз мужики могли би сказати, що роблять для себе, а не для других і на других і перший раз були би з своєї партії вдоволені.

А если би в кінци ся партія була партією робітників? — То і робітники рівнож могли би тоді сказати, що овочі їх праці збирають вони а не хто инший і рівнож були би з партії вдоволені.

Тимчасом національно-демократична партія не є партією лише свіцкої української інтелігенції, або лише духовенства і т. д. а партією їх всіх разом і рівночасно. Щож виходить з того? — Виходить конечно те, що є партією нічєю...

І дійсно. Та національно-демократична партія, що мала бути єдинителькою усіх людей доброї волі і щирого патрійотизму, що мала з'єдинити усі верстви нашого народу в оден табір — та партія

стала ся як-раз противно, прибіжищем — загального невдоволення і загального наріканя — всіх на всіх, партії на членів, а членів на партію. Партією, в котрій рядить — терор, якого імати ся мусять все ті, котрим удасть ся взяти верх в партії і якого мусять ужити на те, щоби здусити в партії невдоволенє і змусити всіх до послуху...

Та се й не можливе інакше. Те насильне втолоченє таких різнородних і ріжнобарвних елементів в одну форму і під оден кльощ, не може до чого иншого доводити. Се чим далі, мусить довести і до ще гіршого. Те невдоволенє мусить в кінци довести до того, що те спільне позитє стане ся на дальше прямо неможливе...

Та — поки що, партія держить ся купи і ніхто не бере ся єї „розвалювати“, а кождий старає ся лише відповідно до своїх потреб єї змінити і витиснути на ній як-раз своєю печатку. І через те таке хитанє партії і така зміна „курсів“ політики партії.

Чому ж однак держать ся всі так тої партії?

От се власне і є оден з тих обявів того як-раз економічного і суспільного невиробленя нашої суспільности, на котре я вже вказав на самім початку отсих гльосс. Се є причиною і тої так слабо ще розвиненої клясової сьвідомости у поодиноких кляс і тої недолужности їх — встоюватись самому за своїми інтересами. То економічно-суспільне невиробленє, сей брак клясової сьвідомости, сей брак віри в себе, в свої сили, є причиною і тої загальної політичної немочи української су-

спільності в Галичині — немочи, задля якої кождий лише оглядає ся на других, кождий лише підходить до других і рад би все на других зіпхати, але кождий і заводить ся на других, кождий і недоволений з других, кождий і нарікає лише на других...

Се та „єдність“...

Та, така єдність не може довго удержати ся. Вона мусить розбитися. Вона і розібе ся.

Нехай лише та сьвічка інтелігенція зросте ще трохи і що до свого числа і що до своїх сил, і прийде вже раз до сьвідомости своїх інтересів і своїх культурних завдань, які все ще єї ждуть і вона почує вже раз свою гідність, тоді — не надасть ся вже довше зводити духовенству. І вона остаточно таки зірве з ним. І першій раз стане собою. Справді, першій раз стане тоді собою.

А тоді і духовенство не буде вже так дуже напирати ся до тої інтелігенції. Тепер, правда, то духовенство виходить еше цілком добре на тій „єдности“ — ніхто так добре, як воно, але скоро та сьвічка інтелігенція взросте на стільно в силах, що не схоче вже довше улягати так ві всім духовенству і стане більше беречи своєї гідности, то тоді і то духовенство не схоче вже довше держати ся тої „єдности“ і поволи зачне вицофувати ся із національно-демократичної партії і само зачне організувати ся в окремий табор, щоб кождої хвилі бути готовим до відпору, щоб кождої хвилі бути готовим і до напору.

Та й мужики не будуть довго держати ся хвостом тої національно-демократичної партії. Скоро і у них зросте клясове почутє і клясова свідомість, то й вони не дадуть ся довше водити на мотузку національно-демократичної єдності і рівнож з'організують ся в окрему, свою — мужицку, хлопску партію.

З'організують ся в своїй соціально-демократичній, робітничій партії і сільські робітники.

І не буде „єдності“... Та буде за те — праця! Не буде „згоди“ — але буде за те рух. Не буде лагоджень противеньств — а буде жива, плодотворна борба. Устане взаїмне ошукованє — а зросте свідомість, где кождий буде знав що хоче і кождий буде знав як встоюватись за собою...

Устане мертвечина — розпічнесь жите!

*

Цікаво, що д. Юродивий не бачить всего того, й вірить в ту єдність, помимо, що та єдність се такийже самий а навіть ще більший „конгломерат ріжнородних і ріжнobarвних елементів“ як давна радикальна партія, яку він задля сего і засудив був на смерть, на розклад.

Д. Юродивий пише: „ріжницї поглядів в радикальній партії, були вже при самім заснованю партії: з одної сторони були радикали старшого покоління, з другої — молодше покоління радикалів. Старші виховували ся на „Драгоманівскім громадстві“, та на антипопівскім раціоналізмі, молодші

на ідеях новітньої матеріалістичної історіозофії і на Марксі та Енгельсі. Ті молодші поділили ся опісьля на дві групи: націоналістичну і соціально-демократичну“...

Се є правда. Се, дійсно, що говорить д. Юродивий, довело до розбитя радикальної партії. Але кількож то груп і поколінь є в національно-демократичній партії, а до того ще: як ті групи різно виховували ся! Ту не дві, як то було в радикальній партії, а з яких вже чотири є груп, і не два покоління, а також з яких чотири поколінь: старі, старші — молоді, молодші... І як різно ті покоління виховували ся!... Та, радикальна партія мусіла задля тих різниць розбити ся, але національно-демократична — противно, вона має щораз ліпше розвивати ся і щораз більше скріпляти ся... Справді, дивна та національно-демократична льогіка!...

Щож до радикальної партії, то, як я що йно сказав, такі різниці в поглядах між старшим поколінням а поколінням молодшим, дійсно в тій партії були. Але се й нічо дивного, если зважимо, що було причиною тих різниць в поглядах старшого покоління і покоління молодшого. Причина лежала в тім, що старше покоління виховувалось в часах, коли ще уся мужицка маса представляла менше-більше одну цілість, коли розклад між нею доперва починав ся, отже і не проявляв ся ще так виразно, як в часах, коли виховувало ся молодше покоління. Старші бачили еще одну клясу мужиків, тож відповідно до того витворювали собі свій суспільно-економічний сві-

тогляд, і тому, в борбі о інтереси цілої мужицкої маси, стали економічними і культурними хлопоманами, — молодші — вказували вже на анахронізм сего хлопоманьства і висували вже на верх ріжницї в самій тій мужицкій масі, і після тих ріжниць формулювали свої економічні і культурні погляди. За старших радикалів, економічна руїна грозила доперва мужикам, і старші хотїли ратувати мужиків перед тою руїною — через те стали хлопоманами, — за молодшого покоління, та руїна вже наступила, тож і не було вже від чого ту зруйновану часть мужиків — як мужиків, ратувати, бо як кляса — мужицка, вона вже — здеклясувалась. І молодше покоління мусїло погодити ся з тим фактом. Отже й перестало уважати ту велику часть спролстаризованих мужиків як господарів, котрих треба ще ратувати, а уважала вже їх як пролетарів, котрих не ма вже що як „господарів“ ратувати — бо се не були вже господарі. За старшого покоління ще були, за молодшого вже не були.

Отсе причини, що викликали ріжницї в поглядах між старшим а молодшим поколінням радикалів — в квестії мужицкій.

Але не лише в тій одній — мужицкій квестії заходили ріжницї, а заходили також і в квестії — національній. Тількож що до сеї квестії, то справа ся представляє ся трохи инакше, не так, як се подає д. Юродивий. Ріжницї ті існували рівнож лише між старшим поколінням а поколінням молодшим, а не — як то представляє д. Юродивий, між

самим молодшим поколінням, називаючи одну групу „націоналістичною“ а другу „соціально-демократичною“ — не подаючи до сего ніяких блисших пояснень. Виходилоб з сего, що соціально-демократична група була противна національним ідеалам „націоналістичної“ групи, а принаймій не відносилаь так живо до них як „націоналістична“ група, і держалась від них більш осторонь. Тимчасом так не в. Що більше: скажу навіть, що річ радше противно мала ся. Як-раз усі важнійші постуляти радикальної партії, що мали виразно національний характер і як такі були трактовані, походили власне від соціально-демократичної групи молодшого покоління. І если знова стрічали в партії яку опозицію, то не у молодшого покоління а у покоління старшого, не соціалістичного, не марксіського, а — „драгоманівського“. В квестиях національних засадничих ріжниць між молодшим поколінням не було ніяких. Ріжниці які були, були також між молодшим поколінням цілим — з одної сторони, а поколінням старшим — з другої.

Ті ріжниці виходили з того, що молодше покоління піднесло українську квестию до квестії політичної, коли старші трактували її все ще як квестию більш етнографічну — на спосіб більш народовский. Щоби не іти далеко за примірами, скажу те, що коли прим. на IV-тім З'їзді радикальної партії квестию „Поділу Галичини“, отже квестию виразно національного характеру реферував... соціальный демократ, і ставив ту квестию цілком ясно, без огляду на ніякі другі партії і на-

родности, то ті що підносили проти неї які заміти і відносились до неї з певного рода неохотою, були як-раз... із старшого покоління. А даліше, коли при зміні давньої програми радикальної партії, постулят політичної независимости українського народу поставив... також соціяльний демократ, то ті що віднеслись були до него з певного рода недовірем чи страхом, були — знова старші.

Між молодшими, в засадничих національно-політичних постулятах, різниць не було ніяких. Різниці були лише в пониманю завдань політики економічної і суспільної, — що знова, було впливом цілком відмінного світогляду економічно-суспільного у групи соціяльно-демократичної а „націоналістичної“. Се поріжнило обі групи, бо се і ставило цілком відмінні завдання одній і другій групі в біжучій політиці економічній і соціяльній, в так зв. політиці практичній. І в тій доперва практичній політиці виступили різниці обох груп в справах національних, в перводженю тих засадничих національно-політичних постулятів в жите.

Бож прим. такий національний постулят, як заведенє відрубної політичної адміністрації в східній Галичині — української, окремої від політичної адміністрації західної Галичини — польської, або заведенє українських культурних інституцій, висшого і висшого ряду, як українського університету, гімназій, реальних шкіл, шкіл людових і т. п. — все те — сеж жаданя не лише „націоналістичної“ групи, а зглядно національно-демократичної партії, але

рівнож і групи соціально-демократичної, зглядно партії соціально-демократичної. Тільки-ж, що ту їх різнити? — те, що вага тих жадань, як і завдане, яке обі ті партії ставили і ставлять всім тим політичним і культурним інституціям, в ріжні, відмінні, інші у одної групи, зглядно партії, а інші у другої.

Для національно-демократичної партії така відрубна українська політична адміністрація східної Галичини, отже окрема від політичної адміністрації Галичини західної — се постулят перворядної ваги, бо се значить, що та адміністрація дісталась би в руки національно-демократичної партії, котра доставила би тій адміністрації усею бюрократію. І тою бюрократією нормувала би та партія усі відносини адміністративно-політичного характеру в користь своєї класи, то є тої, котрої інтереси заступає, а тим самим в некористь рештї клас, отже в першій мірі непосідаючих клас, в некористь — широких мас працюючого українського люду — класи робітничої.

Вправді робітнича класа зискала би тоді одно дуже важне, а то: що не була би гнобленою ще й тому, що є українською, так як се є тепер, коли політична адміністрація в східній Галичині є польською, — але у всіх інших справах, а таких є цілий ряд і то дуже прикрих для робітничої класи, булаб так само гнобленою, як і тепер — при польській адміністрації. Соціально-демократична партія такого „Поділу Галичини“ акцептувати не може, а мусить старати ся о цілком иншу

організацію тої політичної адміністрації, а то таку, яка як-раз узгляднювала би потреби працюючого люду, отже — котра стоялаб передовсім під впливом робітничого люду, а зглядно соціально-демократичної партії, заступаючої інтереси того люду. Але се відбилоб ся дуже некорисно на національно-демократичній партії і булоб для неї дуже не вигідне, бо було би в першій лінії вимірене проти неї.

Так само має ся річ із решта суспільно-економічними і культурними постулятами обох тих партій. Соціально-демократична партія мусить старати ся, щоби усі державні і краєві інституції уряджені були відповідно до інтересів працюючого люду, отже, щоби узглядняли його потреби і його вигоди і щоби були оперті на його суспільно-економічнім світогляді — світогляді партій соціально-демократичних, а не на світогляді буржуазійнім, партій буржуазійних, що заступають інтереси бюрократично-буржуазійних клас і т. д.

От се ті різниці в практичнім переведеню спільних в засаді обом партіям національно-політичних постулятів.

*

Як бачимо, то соціально-демократична група давньої радикальної партії, а зглядно, опісля, соціально-демократична партія, трактувала, а зглядно трактує національну справу з становишка економічних і соціальних потреб маси українського робучого

люду, — „націоналістична“ група за те, а зглядно, опісля, національно-демократична партія, трактує національну справу з становища класових інтересів свїцької інтелігенції і духовенства.

Насуває ся тепер питанє: чому та „націоналістична“ група, а зглядно національно-демократична партія назвали ся національними? Чи є се слушне? Чи справді тим суспільним групам української інтелігенції і духовенству належить ся та назва, як виключно приналежна їм, для означеня їх політичних постулятів?

Є се назва з ґрунту фалшива. Вправді національно-демократична партія уважає обі ті групи української „інтелігенції“ в Галичині, котрі вона репрезентує, за представителів української нації, і через те дозволяє собі ідентифікувати інтереси тих груп з інтересами цілої нації. Але чи ж можна зводити нині інтереси народу, нації до інтересів одної лише частини народу, прим. його свїцької інтелігенції і духовенства, нині — скоро вже ті широкі маси, що правда, до недавна ще цілком виключені від активного і рівноправного життя народу — зістали рівнож узнані вже як рівнорядний і рівноправний чинник в житю народу — нації, скоро отже і їх інтереси, то є інтереси тої частини народу стали з рівним правом інтересами народу, нації, хоч що правда, частинними, як і кожної иншої класи? А скоро всі класи даного народу суть рівноправні, а через те і інтереси кожної класи ого народу суть частинними інтересами того народу, то і всі ті класи суть в рівній мірі народни-

ми і всі ті політичні партії, репрезентуючі інтереси тих клас, суть в рівній мірі партіями народними — національними.

Але ж знова сучасні народности не представляють гармонійної цілоти, противно, є конгломератом ріжних, суперечних, „ріжнородних і ріжнобарвних“ інтересів поодиноких клас, що складають народність. Та коли так, коли всі ті ріжнородні і ріжнобарвні інтереси суть рівноправні, але рівночасно й суперечні, то ні одна з тих клас не може присвоювати собі права на виключне уживане назви класи зглядно партії „національної“, для відрізнєня себе від других клас, зглядно партій — бо всі суть рівно національні. Ріжниці можуть заходити лише в пониманю понятя „національности“, котре у кожної класи є відмінне — відповідно до ріжниць класових інтересів кожної класи, а котре, помимо того, для кожної такої класи, з огляду на інтереси тої класи, зі становища тої класи, є рівно слушне, хоч рівночасно, зі становища других клас, рівно фалшиве. Що найбільше остають ся загально-національними, і то зглядно — лише форми, прим. правно-державні інституції, але їх зміст, те, що вони мають представляти, є вже цілком відмінне, ріжне, суперечне — класове. Се треба знати. Тому й не можна називати якоїсь партії „національною“ — для відрізнєня її від других партій нації, бо всі партії даної нації суть національними, хоч кожда і понимає „національність“ інакше і кожда бачить

інтерес нації, „добро нації“ где інде і в чім ин- шім, бо кожда — в собі.

Та помимо того суть партії, що називають себе як-раз „національними“. Та, се є звичайний політичний — швіндель, котрого хапають ся ті партії, щоби зі згляду на ту велику вагу, яку приняла в сучасній історичній добі національність, вибити ся при помочи таких магічних фраз, як „добро нації“, „добро вітчизни“ і т. д. на чоло на- ції, і при помочи цілої вже нації, ошоломленої тими рівно „патрийотичними“ як і глупими фра- зами, зреалізувати свої чисто клясові інтереси, ба- жання і ідеали, накинувши їх цілій нації!

Але з тим власне, і нігде так, як в тім про- являє ся та „злочинність“ і „зрада на власнім на- роді“ тих „національних“ партій, що в такий підступний спосіб підходять і ошукують „нарід“ для зреалізованя своїх „еґоїстичних“ клясових ін- тересів, — злочинність тим більша, що як-раз сю „зраду“ закидують вони тим, що остерігають „на- рід“ перед тим злочинним ошуканьством тих „на- циональних“ партій...

*

Розуміє ся, все те, що я ту кажу, се нацио- нальні-демократи до себе не віднесуть, на вся- кий случай се їх не переконає. І як уважали себе за властивих, „правдивих“ націоналів, так і даль- ше будуть себе за таких уважати. Чому? — То- му, бо — щоби бути правдивим націоналом, тре-

ба бути таким націоналом, як наші національні-демократи, що в своїм великім національнім почуттю, дорікають соціялістам і радикалам, що ті лучать ся з „польськими і жидівськими соціялістами“... і т. д. і т. д. Але ту і нагадуєсь мені давна історія з Драгомановом. Тому, що Драгоманів не розумів так плитко української ідеї, як народовці, то народовці відмовили йому зате права уважати себе українцем... Правда, національні-демократи є великі націонали, і свій національний прапор держать так високо, що така прим. ідея, як ідея політичної незалежності українського народу — не може видаватись їм чимсь иншим, як хіба якоюсь химерою, котрої поважно брати не можна... і вони з цілим резонем успокоють російське правительство — як-то стало ся при нагоді ювілейних свят в Полтаві і Києві — при посередництві їх начільного органу „Діло“, що того „сепаратизму“ російське правительство бояти ся не потребує, бо до таких екстравагантцій ніхто з поважних людей брати ся не може.. А у такого прим. класичного національного демократи як д. Юродивий, та ідея може викликати лише усміх пожалованя... і він, вчислюючи усі важніші справи і проєкти які підношувані були в радикальній партії, кпить собі: „третій ділив Галичину, творив (розуміє ся на папери) українсько-руський капіталізм і українсько-руську державу“...

Що до сего другого, то мушу ту сказати, що той „третій“ не творив ніякого „українсько-руського“ капіталізму і ніякої „українсько-руської“ держа-

ви. Коли говорив о капіталізмі, то говорив о українськiм капіталізмі, а коли говорив о державі, то також о українськiй державі. На жаль, той „третий“ не чув еще, щоби існував еще якийсь другий український нарід, прим. німецько-український, або англійсько-український, або гішпансько-український, або чесько-польсько-турецько-українські, задля котрих мав би садинокому, після його думки, українському народови, тому що замешкує часть територій російської і австрійської держави, додавати для відріжнення його від тамтих ще слово „руський“. Противно, він знає, що в Росії живе еще одна нація, і то — пануюча, що називає ся „руска“ (в фольклористичних і етнографічних розправах називають її також „велико-руска“). Чи ж мав-би той „третий“ говорити о тій „обєдиненій“ руско-українській (чи українсько-руській) нації і державі і ту ідею обєдинення пропагувати?... Пана Юродивий!... — Одєн є лише можливий случай, де до слова „український“ можна додавати якесь друге слівце, а то: „австрійський“ — коли ходить о ту часть українського народу, що живе в Австрії, і „російський“ — коли ходить о ту часть, що живе в Росії.

Щож до самої української держави, то —

Га — може справді д. Юродивий і має рацію. Може справді вже таке Пан-біг призначив, що коли усі інші європейські народи (і поза-європейські), силою конєчности, силою економічного і культурного розвою, під загрозою неминучої смерти, мусять ставати ся націями капіталістичними і орга-

нізувати ся в независимі, самостійні національні держави, то таки одна нація — українська, має на все остати ся нацією хлопською, і о якійсь самостійній політичній організації не має що й думати. Може справді... Може навіть... колись — і на йосафатовій долині має вона пишати ся як „вибраний нарід“, унікат — як хлопска нація... пишаний археологічний оказ „славної минувшини“, неткнутий гнилизною западу, вірний габсбурскій династії, і — „народним съвятощам“... Може справді...

V.

Звертаю ся тепер до молодіжи.

Як же-ж в виду всего того, що дотепер було ту сказане, має заховувати ся молодіж, як має поступати? Чи має вона в виду сего невиробленого еще партийного життя нашої суспільности держати ся осторонь від него і ждати поки те партийне житє не виробить ся, чи може має вже тепер вступати в ряди котрої з існуючих партій і завчасу старати ся заправляти ся в публичній роботі?

На се відповім так: молодіж не повинна, а то й не може держати ся осторонь від публично-

го життя, а мусить вже тепер вступати в те життя, і як з одної сторони, не може оминуть того, щоби воно на ню не відділювало, так з другої сторони, не може залишати сего, щоби вона сама на то життя не відділювала.

Але знова, вступаючи в те життя, не повинна вона, і то власне зі згляду на ті великі і многі завдання, які ждуть кожного українського горожанина, нічого піднимати на „власну руку“, а повинна іти в рядах хоч би навіть і тих так невироблених ще партійних організацій, які суть, і спільно, громадно віддатись праці, яку дані відносини на кожду з тих партій накладають. І се, що я пишу сі гльосси, се власне в тій цілі і пишу — не на те, щоби відірвати молодіж від публичної роботи в рамках теперішних політичних партій, а противно, щоби її до сего спонукати. Тому і всі ті критичні заміти супроти тих партій, які я ту дотепер підніс і які ще далше піднесу, підношу не на те, щоби молодіж знеохотити до тих партій, а на то, щоби молодіж, скоро вона, евентуально, вступить до тих партій, знала лише где вступає, знала, які є завдання тих партій, що їм хибує і що має робити і як, щоби ті хиби направити.

Я тому не думаю навіть взивати молодіжи, щоби вона вступала в ряди певної лише одної партії, прим. мені наймилійшої. Я хочу лише пояснити молодіжи істоту кожної партії — і се вже почасти я зробив, решта, то є о партії соціально-демократичній, радикальній і т. д. власне тепер

ще скажу, — взивати однак молодіж, щоби вона вступала до якоїсь одної лише партії а до інших ні, сего я не зроблю. Нехай кождий сам собі вибирає, куди має іти. І хоч з дотеперішного сказаного ту й виходить, що я найраднійш був би, коли-б уся українська молодіж вступала в ряди соціяльно-демократичної партії і під її соціялістичним стягом віддалась публичній роботі, то таки я ту такого зазиву до молодіжи, як до загалу, не поставлю. А не поставлю сего зазиву ще й тому, що вважаю, що не намова творить з кожного члена партії тривким і хосенним діячем партії, а — глибоке, постійне переконанє.

Впрочім — не віддаюсь ілюзіям. Бо остаточно — хтож то ся молодіж? — Сеж прецінь люди, що зі згляду на своє суспільне положенє, як і зі згляду на своє будуче публичне становиско, належать, беручи загалом, не до сфери робітничої кляси, а до сфери кляси буржуазійної, — люди, котрих світогляд, котрих потреби і бажаня, спосіб здобуваня средств до заспокоєня тих потреб і бажань, сходять ся з потребами і бажанями і способом заспокоєня тих бажань, а в кінци і зі світоглядом, не пролетарияту, а — буржуазії. З клясою робітничою, з рухом з'організованого пролетарияту, можуть вони лучити ся лише з ідейних мотивів, як з рухом, що криє в своїм нутрі будучність. Вправді ся будучність — соціялістична, є лише дальшою консеквенцією нинішних суспільно-економічних, буржуазійно-капіталістичних відносин — як їх конечний вислід.

та все таки будучність, яка стоїть в яркій суперечности з нині-пануючими відносинами суспільними і економічними, серед яких приходить ся тій молодіжці жити — здобувати средства до життя і думати. А се лишає сильне пятно на індивідуальности кожної одиниці. Тож я, коли і зверну ся до молодіжці з окликом соціалізму, то зверну ся з ним не до загалу молодіжці, а лише до її частини — тої частини, що є в силі віддати ся праці для ідеї, хоч би навіть зі стратою своїх особистих материяльних користей і свого суспільного положеня, — отже зверну ся до неї не в імя її теперішних житєвих інтересів, а в імя — будучности, в імя — ідеалу.

*

Так щож се той нинішній клясовий робітничий рух? Що се та соціально-демократична організація робітничої кляси?

Новочасний робітничий рух, се в першій мірі клясова борба робучого люду о його красшу долю в теперішну пору, а дальше: борба о нову організацію економічного життя і о новий лад суспільних відносин цивілізованої суспільности — в будучности. Та ся власне борба о красшу долю тих широких мас, так пониженого і так визискуваного робучого люду — та власне борба і ставить ту соціально-демократичну партію так високо, під зглядом гуманним, понад усі інші партії буржуазійні, що заступають інтереси кляси обіймаючих

далеко менший круг людей, та до того ще клясе так много ліпше ситуованих матеріяльно і морально. А та знова борба о красший лад суспільних відносин усеї цивілізованої суспільности, ставить ще єї і під зглядом ідейним висше понад усі інші партії, котрих ідеали зістали вже зреалізовані в теперішности, в добі сучасного капіталізму, опертого на визиску і рабунку, явного чи скритого, легального чи нелегального, на борбі всіх проти всіх.

Ідеал колишньої народжуючої ся буржуазії, як і кожної нині ще народжуючої ся буржуазії, находить вже в теперішній добі — капіталістичній, своє здійснене, зреалізоване. Але те зреалізоване колишнього буржуазійного ідеалу, те зведене ідеальности до — буденности, се й здирає з буржуазії єї колишню, давну ідеалістичну поволоку, якою вона колись окривала ся, в добі — коли ще чогось бажала, коли ще о чімсь мріла, коли ще мала щось досягнути. Вона і спала із тих своїх колишніх ідеалістичних вершин, на котрих так шумно колись буяла і стратила ту свою колишню живу, палку ідейність, а з нею і ту колишню моральну силу, що колись попихала єї все вперед і окривала єї в своїм часі такою пишною авреолею геройского посвячення і пожертвованя. Вона вже все досягнула. Вспокоїла ся і постаточніла. І стала ся — практичною. Єї ідеал розплив ся в буденности і — перестав вже бути ідеалом. Бо колишнє бажане, ідеальне, то є те, до чого вона колись змагала, що мало ще бути досягнене, що вимагало

в своїм часі такого напруження сил ума і нервів — се вже осягнула, се стало вже реальне, дотикальне. Те абстрактне, недосягнимо а так колись леліяне в думках і виспівуване в чувствах, те незвичайне — сталося цілком вже звичайне, конкретне; те ідеальне — аж надто реальне, буденне, просте. Буржуазія і перестала вже поклонятись ідеалови — збуденніла.

Та коли буржуазія дійшла до здійснення своїх бажань і мрій і коли вона вже на стільки „устатковала ся“, що всякий ідеал став для неї незрозумілий, а всякий шляхотний порив став для неї лише проявою — безмисльности, а що найменше „незрілости“, то для кляси робітничої справа ся представляє ся цілком інакше.

Пролетарият ніколи не може сподівати ся здійснення своїх бажань і мрій в теперішній добі, серед теперішніх економічних відносин — капіталістичних. Тож і у пору, коли буржуазія, добившись вже сего „неосягнимого“, о котрім так мріяла і чого так колись горячо бажала, зійшла на дорогу „праведних і благочестивих“ і віддала ся „здоровому поступови“, — у ту пору й виступає на арену публичного життя із своїми „неосягненими“ мріями — пролетарият, з'організований в соціально-демократичну партію, і він то, леліючи в своїх грудях ідеалістичні пориви, підносить знова в гору сей споневірений, з'огиджений, осьміяний — і д е а л.

І що ту важне: той соціалістичний ідеал, за котрим пролетарият кинув ся в борбу, се вплив

не якихсь утопійних мрій, вираз не якихсь неможливих до здійснення бажань, а духовий відблиск як-раз теперішнього економічного стану в його дальших консеквенціях, вираз дальшого логічного розвою теперішніх капіталістичних відносин. Бо той капіталізм сам — своїм як-раз економічним механізмом підготовлює і кладе підвалини під новий суспільний лад — соціалістичний, так, що той соціалістичний лад є лише його кінцевим вислідком, кінцевою консеквенцією — його вивором.

Як же переводить ся цілий сей підготовлюючий процес?

Той характеристичний для капіталізму індивідуалістичний спосіб господарки, опертий на новочасних средствах продукції, доводить безнастанно, під впливом нинішньої вільної конкуренції, усю цивілізовану суспільність до недалеко ся виминути катастроф. Се є необхідне при індивідуалістичнім способі господарки, где кождий продуцент-капіталіст продукує на сліпо, где ніоден продуцент не знає як високо дійшло запотребованє ринку і до якої висоти дійшла продукція його противника-конкурента. Але се приводить до надміру продукції — надміру товарів. Та шалена, горячкова продукція, під впливом сеї вільної конкуренції, где кождий продуцент старає ся випродуовати як найбільше товарів, а при найменших коштах продукції, щоби дешевостию своїх товарів виперти із ринку такий самий товар свого

противника-конкурента, та горячкова продукція оголомшує остаточно капіталісту — продукція вивирає ся йому із рук, і він тратить над нею перегляд, контролю. І настає справдішна анархія продукції. Та серед тої загальної анархії в продукції — й настає загальне банкруцтво... І ціле господарске житє цивілізованої суспільности встрясась в своїх основах. Товари лежать цілими масами не тронуті, фабрики замикають ся, гріш никне, кредит устає, устає комунікація, а маси працюючі — стоять голодні, бо за много витворили всего...

Тож щоби усунути конкуренцію і урегулювати продукцію, починають поодинокі галузи продукції лучити ся, а далі й зливати ся в одні підприємства — спілки, картелі, синдикати, трести і т. п. Та щож з сего виходить? — Індивідуальність капіталісти ту вже никне, на місци приватного властителя средств продукції виступає вже нове тіло, ширше і о характері не індивідуальнім, а — суспільнім: осібне, независиме вже від поодинокого капіталісти — директоріум. Але і се не на довго вистарчає. На певнім степені розвою продуктивних сил, ті сили доходять до таких кольосальних розмірів і вимагають такої вже маси капіталів, що і ті нові форми веденя ними, не вистарчають, не в силі вже їм відповісти. І от на їх місце і виступає офіціяльний репрезентант буржуазийної суспільности — новочасна держава.

І так та приватна власність на средствах продукції, фабрик і землі, ся основа капіталістичної господарки, під напором желізного закону — даль-

шого розвою сеї капіталістичної господарки, виривав ся із рук її дотеперішних властителів, і з індивідуального посідання і заряду переходить в посідане і заряд — стоваришені, в акційні спілки і товариства, где дотеперішна виключна роля одиниці зникає, а в кінці — в посідане і заряд усеї суспільности, в виді державних або краєвих і комунальних інституцій, где приватна власність на средствах продукції цілком вже не існує. І приватна власність на средствах продукції перемінюєсь в власність публичну — суспільну.

Те усуспільнюване средств продукції находить ся як-раз тепер в повнім розцвітті, і хоч не є ще фактом загально доконаним, то тенденція такого розвою капіталістичної господарки, в тім напрямі, є цілком виразна.

Але та переміна дотеперішних приватних средств продукції на суспільні, усуспільнене тих средств, перенесене їх на власність загалу, в виді комунальних, краєвих чи державних підприємств, не зносить ще, при нинішних суспільних відносинах — класових, капіталістичної ціхи із тих підприємств, і ті підприємства, хоч і усуспільнені, суть таки ще дальше капіталістичними. Така прим. держава, є державою пануючих клас, репрезентантом буржуазії (і збуржуазнілої шляхти), тож вона не може іти в супереч тим приватно-правним основам нинішнього господарского життя, які є основою класового панованя в нинішній суспільности буржуазії. Держава сама стає — величезним капіталістом-підприємцем, що в тих своїх підприємствах

визискує вже не лише одних робітників, але цілу суспільність.

Та ту, на тій вершині, той капіталістичний розвій й доходить до своєї кульмінаційної точки. І ту й наступає зворот.

То переносуване средств продукції з приватних рук у руки держави, удержавнуване средств продукції, то власне дає робітничій класі, найбільше обтяженій усіми злими наслідками капіталістичної приватної власности на новочасних средствах продукції, спосіб до знесеня, средство до усуненя тої поневолюючої єї капіталістичної господарки. А то: що добувши у свої руки керму держави, власть державну, переносить усі средства продукції на власність держави — ууспільнює їх. І на місци індивідуалістичної капіталістичної господарки, вводить суспільну господарку, колективну — соціялістичну.

Але-ж се не значить, що тим вона зносить в загалі приватну власність. До сего вона ніколи не зміряла і не зміряє. Вона зносить лише приватну власність на средствах продукції, то є власність, що уможлиблює визиск праці, що дає так зв. „чисті доходи“, то є ті доходи, що походять власне з неоплаченої части праці робітника, з тої над-праці, котру робітник виконує вже не для себе, на своє удержанє, а на капіталісту, котрої витвір в формі еквівалента-гроша припадає вже не йому, а — капіталісті, як „чистий дохід“. Отже — розходить ся ту не о знесенє приватної власности на річах призначених до особистого

ужитку одиниці, а о знесене приватної власности, що уможливило визиск одиниці.

З усуспільненем однак средств продукції, з знесенем приватної власности на средствах продукції, устає, зносить ся поділ суспільности на класи, поділ суспільности на посідаючих средства продукції і на непосідаючих їх, чи, як-то загально говорить ся, на посідаючих і непосідаючих, а через те і визиск непосідаючих посідаючими. Та тоді, з тим переворотом приватно-правним, переворотом у долі — наступає, конечно, і переворот в горі — публично-правний, правно-державний, переворот цілого нинішного державного строю. Держава перестає вже бути репрезентантом пануючих, посідаючих клас, а стає дійсним, справдішним репрезентантом усеї суспільности, не неподіленої вже на класи, а одноцілої — згармонізованої.

І ціле дотеперішне завданє держави підпадає цілковитому переісточеню і зміняє цілковито свій характер. Скоро зі знесенем класових антагонізмів і класового панованя і беззглядної, при нинішній анархії в продукції, борби одиниць о існуванє, устануть і ті впливаючі із того ріжного рода переступства і колізії, — тоді і держава, як інституція, що призначена держати, в тій борбі всіх проти всіх, певний „лад“, буде мусіла змінити своє дотеперішне завданє і свій дотеперішний класово-політичний характер, і буде могла перетворити ся в інституцію репрезентуючу дійсно інтереси усеї вже суспільности, а не ли-

ше одної її частини — пануючої, посідаючої, як то в тепер і буде могла полагоджувати ті інтереси в користь рівнож усеї суспільности, а не одної класи, в користь загалу. — А тоді і її політичний характер змінить ся: вона перестане бути інституцею, котрої завданем є пановане над людьми, а стане інституцією, котрої завданем буде плянове ведене продукції — пановане над річ а м и.

І ціла господарка представить ся тоді одноцільною, веденою пісьля певного з гори означеного пляну і під контролею загалу — відповідно до потреб загалу. І перший раз буде могла тоді держава, як репрезентант загалу, відповісти інтересам загалу, а не певних лише клас, як то є тепер, і перший раз буде могла тоді відповісти свому шляхотному завданю: забезпечити усій суспільности і кожній одиниці з осібна можливість не лише еґзистенції материяльно вповні вистарчаючої і то ще, з що-раз дальшим розвоєм техніки, що-раз більше зростаючої, але і можливість повного розвитку для кожної одиниці усіх її фізичних і духових сил.

І так той капіталізм, котрого буржуазія вичікувала колись з такою тугою і мріла о нїм, як о найвисшїм вицьвіті суспільного розвою, той капіталізм, як бачимо, показує ся таким могучим і гарним — лише в відношеню до попередньої історичної доби, феодальної, і цілком не є найвисшим вицьвітом суспільного розвою, а подібно, як його попередник — рівнож п е р е х о д о

вою історичною добою, в котрій цивілізована суспільність підготовлюєсь до ще висшого укладу суспільних відносин — соціалістичних. Капіталізм се творець власне тих нових, висших економічних підвалин для будучих суспільних відносин, на котрих ті відносини будуть могли оперти ся, а разом й школа, котра виховує і підготовлює цілу сучасну цивілізовану суспільність до тих будучих соціалістичних уряджень, до нового соціалістичного ладу, пристосованого не до вигоди і добра лише деяких одиниць, а для вигоди і добра усіх — загалу.

*

Я дуже жалую, що не можу зайняти ся ту довше оглядом істоти нинішнього робітничого руху і його завдань, і змушений ogranicити ся до тих лише пару, повисше поданих засадничих уваг, а що до решти, відіслати усіх, що бажали би докладнійше з ним познакомити ся, до соціально-демократичної літератури, — так багатої, що кождий може черпати з неї до волі, коби лише схотів. Я мушу вернути назад до справ, для котрих нема ще підручників, то є — до справ наших, галицької України, котрі ще остались мені обговорити, а котрі ще треба самому старати ся собі пояснити.

Приходить ся отже мені сказати ще пару слів про радикальну партію, а зглядно про недобитків її.

Радикальна партія була, як то я вже вище сказав, виразом тої суспільно-економічної кризи серед мужицкої маси, яка — розбивши в посьлідних дваццяти роках дасну натуральну мужицку господарку і давний мужицкий суспільний патріархалізм а й остаточно і саму ту до недавна ще одноцілу мужицку масу — змінила з ґрунту давний характер економічних відносин серед тої маси і вивела на арену суспільно-господарского життя нові суспільні і господарскі типи: сільского робітника і сільского мужика-богача. Була отже виразом сего суспільно-економічного перевороту, революції серед кляси мужиків.

Та я сказав дальше, що той переворот, який власне покликав ту радикальну партію до життя, що той перевот, в дальшій своїй консеквенції довів ту партію і до упадку — до розбитя. Було се цілком природним впливом розбитя, розпаду самої основи партії — мужиків.

Поки той розлам серед мужицкої маси не виявлявсь ще над то ярко на внї і та мужицка маса представляла ще менше-більше одну цілість, то і радикальна партія представляла в своїм нутрі також таку одну цілість і на внї виступала згідно, як одна згідна сила. Але з хвилею, як той розкладовий процес серед мужицтва став що раз виразнійше формувати ся і почав що раз яркійше виступати на верх, то і в радикальній партії єї розкладовий процес почав рівнож що раз острійше зазначувати ся, поки, з розбитем тої мужицкої маси, і не наступило таке саме розбите самої партії.

І потворили ся, як се я дальше вазначив, нові партії — національно-демократична і соціально-демократична, котрі й переняли на себе оборону суперечних вже інтересів тих нових сільських клас.

Та хоч з хвилею тою роля, яку судило ся відіграти радикальній партії, зістала вже відіграна, і її історична місія серед української суспільности в Галичині скінчила ся, то все таки лишилась ще із тої партії певна група людей, що оставши вірною свому радикальному стягови, намаєсь таки дальше піддержати існуванє тої партії і дальше намагаєсь вести її роботу, помимо, що вже сама судьба, то є — дальший розвій суспільних і економічних відносин серед мужицкої маси, а навіть і серед так зв. інтелігентних сфер української суспільности в Галичині, розділив ту роботу між дві вже, нові політичні партії: національно-домократичну і соціально-демократичну.

Так і виступав тепер загадка: чомуж та група людей держить ся так горячо тої радикальної партії? Чому не лучить ся вона з котроюсь з тих двох нових політичних партій, коли в виду них, напевно сказати можна, що в тій формі, то є в формі давної радикальної партії, та група не в силі вже чогось поважнійшого доконати, і що ціла її дальша евентуальна діяльність, не зможе вже зазначити ся чимсь більше тривалим, що лишило би на дальшій розвою суспільних відносин в галицькій Україні якесь характеристичне пятно і що могло би надати тому розвоєви якийсь характеристичний напрям?

Щоби на се питанє отримати вдоволяючу відповідь, мусимо конче придивити ся передовсім тим лю дям, що складають ту партію, і то як-раз — передовсім їм. Бо як побачимо зараз, то те існованє ще й тепер тої радикальної партії, се характеристичне не так для наших відносин, як радше для тих інтелігентних людей, що складають ту радикальну партію. Придивившись їм блище, зрозуміємо також і те, чому ті люди й держать ся так осторонь від інших партій, а в першій мірі, чому держать ся вони так осторонь від соціально-демократичної партії, котра-ж так близька їм по своїй програмі.

Хто-ж се ті люди? — Щоби від разу приступити до річи, скажу: се типові мужики — по усій їх натурі, по цілім їх способі мислення і по всіх їх інстинктах. Се чисті мужики — хоч і перебрані в „інтелігентний“ стрій. І ту й лежить уся розвязка загадки, існованя ще й тепер тої радикальної партії.

Се типові мужики, отже — їх сьвіт, то не той новочасний сьвіт, з його потребами і змаганями, з його болями і утіхами, а сьвіт — мужика. Але — вони надто образовані, щоб могли не признавати слухности і висшости тій новочасній європейській культурі, та з другої сторони — вони й надто мужики, щоб могли не відчувати у своїм внутрі певної неохоти до неї, а навіть — і відрази. Тож хоч розум каже їм іти за нею — їх мужицке серце опирає ся тому... І тому така хиткість і неконсеквенція в їх поступованю, така противо-

річність, так характеристична для них, в їх публичній діяльності... А так само і в політиці. Хоч їх розум і інтелігенція не дозволяють їм відмавляти слухності і раціональності соціалізму, то їх мужицке серце наказує їм його — ненавидіти. І вони дійсно, ненавидять його з цілої своєї мужицкої душі.

Се ті наші нинішні радикали.

Є се тип людей переходових фаз, що від старого відстали а до нового ще не пристали, і немов повисли у воздуху. В відношеню до мужиків — психічно, відповідають вони ще найбільше типови мужиків, що вправді живуть ще в сфері інтересів, бажань і мрій мужиків-господарів, але фактично змушені вже оперти цілу свою егзистенцію на зарібках, отже — відповідають типови мужика напів-господара, напів-зарібника. Їх психіка сходиться. І у одних і других рівно незрівноважена і однаково повна суперечностей і неконсеквенцій — собіна і до найгіршого і до найліпшого.

Та що в тім важне: те, що нічого сталого, тривкого не суть в стані доконати. Все є лише хвилеве, уривисте, що впрочім і не може бути інакше, скоро і підстава на котрій опирає ся та діяльність, така непевна і хитка. І вони як партия ніколи не будуть в силі щось тривкого створити. Бо на такій хиткій неоднородній підставі, не можливо створити якийсь одноцілий систем діяльності, що є конечне, щоб щось позитивного, тривкого доконати.

І в тім власне лежить шкідливість існованя сеї радикальної партії. Енергія і інтелігенція тих людей пропадає марно, як марно пропадає енергія і інтелігенція тої молодіжи, що попалась під їх вплив і готовить ся в їх рядах до публичного життя.

Будучности перед собою та партія в тій формі, то є: в формі давної радикальної партії — не має. І то власне сумне, що та молодіж, що стоїть під її впливом, вихована в явній неохоті до соціально-демократичної партії і партії національно-демократичної, в хвилі, коли рішить ся остаточно судьба партії радикальної — опинить ся без пристановища і марно згине.

І тому-то є се так конечно, щоб та радикальна партія остаточно на щось вже раз рішила ся. Або нехай ті люди, що творять ту радикальну партію, коли вони справді соціялісти, прилучать ся до соціально-демократичної партії, тільки тоді, розуміє ся, нехай і скинуть з себе ту свою мужицку шкіру, если се, розуміє ся, для них можливе, або — нехай приступають до партії національно-демократичної, але тоді, нехай вже і виречуть ся свого соціялізму...

Та є ще трета евентуальність, і ся, здавсь, буде їм ще найбільше по серцю. Нехай вони виречуть ся всяких соціялізмів і національно-демократизмів і — нехай остануть тим, чим є, то є — мужиками, і тоді нехай і створять нову чисто мужицку, хлопську партію, але вже без ніяких со-

диялістичних і національно-демократичних прикрасок, котрі їм цілком не до лиця.

*

Приходить ся мені тепер сказати пару слів о еще одній партії — о партії москальофільській. Я про ню і не згадував би ту, если би не то, що українська суспільність в Галичині посьлідніми роками так незвичайно займає ся нею, хоч, як уважаю, се цілком не потрібне, а навіть і шкідливе.

Не думаю розводити ся над родоводом москальофільської партії — се наразі ту не потрібне. Зазначу лише коротко, що поява у якої небудь народности такої партії, як та москальофільська, то є, о характері не лише політичним, але і національним, свідчить о дуже ще слабо розвиненім між загалом і дуже ще слабо вкоріненім між найширшими масами даної народности національного почуття, національної свідомости. Се навіть напевно можна сказати, що по силі і значіню того рода партії, як та „наша“ москальофільська партія, можна вносити чи і на скільки яка народність національно вже зріла чи ні. Се, впрочім, знані річи. Я й не думаю тому довше задержувати ся ту над тим.

Мені розходить ся ту о борбу з москальофільською партією, а радше — о спосіб борби з нею. І я зазначую ту відразу: що як не дасть ся заперечити, бо се є очевидне, що ни ні, москальо-

Фільська партія серед української суспільности в Галичині стратила вже цілком на своїй давній силі і значіню, і її давня рішальча роля в національнім і політичнім життю української суспільности в Галичині вже скінчена і москальофільська партія належить вже до минувшини — що, правда, свідчить як те національне почутє між сею суспільностю вже зросло, — то однак, борба сеї суспільности з тими останками москальофільства в Галичині, її напружене, не то що не ослабло, але ще й збільшило ся, і остаточно стануло в відношеню просто разячо непропорціональнім до сили тої партії. І се власне є шкідливе. І о тім я хочу ту говорити.

Одною з перших засад в борбі з противником є те, щоби ніколи не з'уживати більше енергії на поконанє противника, як се є конечне, як сего вимагає сила противника. Те економічне виладовуванє своєї боєвої енергії є незвичайно важне в хвилі борби, раз тому, що не марнує ся єї безпотрібно, а заховує ся єї для евентульної борби з другим противником — як се і є у нас, а друге, що також дуже важне, що ту заховану енергію, яку невиладовано безпотрібно на противника, можна ужити для себе, на скріпленє себе самого, своєї власної позиції. Тим часом у нас борбу з таким ослабленим противником, як москальофільська партія, піднесено до перворядної справи, і тільки з'уживає ся на єї поборюванє енергії і сил, що на борбу з далеко сильнійшим і небезпечнійшим противником, яким є у нас — Історична Польща, і на

скріплене своєї власної, незвичайно ще слабкої позиції, то є: на закладане своїх власних українських економічних і культурних інституцій, на їх піддержуване і розвиване, не то що не став вже конечного на се часу, але й сил.

А вже найцікавійше, а властиво се вже переходить в комічне, що та москальофільська партія, на поборюване котрої з'уживає ся тільки сил і часу, гине — як-раз не від ударів свідомої національно української суспільности, отже ті сили і час ідуть цілком марно, — а просто сама з себе, в наслідок вичерпаня своїх власних внутрішних животних сил, в наслідок утрати своєї власної моральної і інтелектуальної потенції... Бо чиж і не комічне се, що власне, як-раз в посьлідних часах, коли та завзятість серед української суспільности в Галині проти тої москальофільської партії почала виправляти ті просто сьмішні вже оргії, власне за той час не здобуто на москальофільській партії — просто нічо, ані одної хочби москальофільської інституції, і необезсилено ані одного хочби москальофільського діяча — противно, як-раз по тім недавнім, цілком природнім утишеню москальофільської партії, яке наступило в посьліднім десятку літ попередного віку, то є в 1890-тих роках, утишеню, яке було наслідком власне тої її старечої, смертельної немочи, вона під впливом того шаленого крику, від якого і умерлий порушив би ся, знова ожила — рушила ся!

Правда, що вона не є вже в силі створити щось небудь нового і трівкого і не є вже в силі

розширити кругів своїх впливів, та однак, таки ще може не в однім пошкодити і — шкодить. Бо власне тому, що свідомої тої своєї безсильности, тої своєї смертельної немочи — вона і кидаєсь так без розбору вже, на все що лише носить на собі знамя українства, не перебираючи вже в ніяких средствах, а ведена лише просто сльіпою пімстою, щоби хоч на останок свого життя, на склоні своїх днів, коли не в силі вже цілком здержати зросту свідомого українства в Галичині, то хоч в чім небудь і чим лише дасть ся йому пошкодити, щоби хоч на яку ще хвилинку здержати його правильний розвій.

Та чи се потрібне? — Чи потрібно змушувати противника до борби і оживляти його тою борбою — того противника, з котрим найуспішнійший спосіб борби — не бороти ся з ним, котрий може пірвати ся до чину лише в роздрозненю, а противно, лишений в спокою, в безчинности — власне гине?

Та завзятість проти москальофільської партії українського загалу в Галичині, починає ся від звісної „угодової“ політики давних народовців, від так зв. „нової ери“. Тоді тактичні згляди угодовців вимагали, з огляду на їх компактуючу сторону — польску, конче відвернути боеву енергію української суспільности в Галичині від того їх компактанта, супроти котрого вона як-раз до того часу була в головній мірі звернена, і звести єї в иншу сторону. Се впрочім й було одною з головних причин, що спонукала польску сторону

ввійти в умови з народовцями. Тож народовці і звернули вї тоді проти москальофільської партії.

Та поки існувала ще радикальна партія, то сей виключний зворот української суспільности в Галичині проти москальофільської партії, то є з залишенем рівночасно борби з міродайними політичними сферами польськими, не зміг був охопити усеї свідомої української суспільности, принаймій молодіж з'уміла не піддати ся йому, у котрої та радикальна партія з'уміла була удержати відповідну пропорціональність. Але з упадком радикальної партії і остаточним занепадом давньої народовської партії, коли настала та цілковита стагнація в чинах і в мисли у українського загалу в Галичині, та антимоскальофільська завзятість найшла такий догідний для себе ґрунт і на тій духовій гнилизні так живо вибуяла, що охопила навіть і молодіж, і з таким розмахом розширила ся між загалом, що ще й тепер не змогла притахнути і то помимо, що остаточно, таки прийшлося звернути ся усім знова проти того недавнього „союзника“ польського...

І щож вийшло з того? — Вийшло з того те, що замість щоби поконати москальофільство — оживлено лише його, а самий український загал впроваджено в таку антимоскальофільську нервовість, що та й не дає йому спокійно і розважно працювати над самим собою, то є над своїми економічними і культурними інституціями, а зертаючи надмірно його енергію до борби з москальофільською партією, зменшує тим самим вї в

в його борбі з противником польським, о много сильнішим і о много небезпечнішим, як москальофільська партія.

І се є характеристичне, що та завзятість проти москальофільської партії припадає — як-раз не на той час, коли та партія була справді сильною і могучою, а тоді, коли вже вона так ослабла!

Та найсумніше ту се, що в тій нагінці за тою партією, виступає в першій лінії — молодіж, яка замість, щоби боронити ся із своїм найбільшим ворогом — із своїм власним невіжеством, трагить марно час і сили на борбу з найслабшим противником — москальофільством, і ще уявляє собі, що доконує не знав яких героїських подвигів!... А се не героїство — а донкішотство.

Москальофільство перестало вже бути для нас небезпечне, є лише шкідливе, — але і то, що є ще шкідливе, завдячувати треба власне тому донкішотському патрийотизмови нашої суспільности, а в першій мірі — молодіжи!

Сьвідома українська суспільність в Галичині повинна звернути усі свої сили передовсім на працю над самим собою, а далше на борбу — не з москальофільською партією, а — з Історичною Польщею, то є тою Польщею, що все ще виступає з своїми претенсіями до східної Галичини і всі свої сили напружує, щоби сей край зробити польським. Як-раз противно до відносин, які уложили ся в російській Україні. Там першим і головним противником української суспільности є власне на-

ціональне і політичне москальофільство, а в другій доперва мірі — Історична Польща. Там справді москальофільство є могуте і небезпечне і там якраз борба з ним повинна передовсім займати умі української суспільности.

Розуміє ся, з сего не виходить, щоби ми, коли наші сили і енергія, ту в Галичині, повинні бути звернені в першій мірі до борби з польським противником, щоби ми тим самим цілком вже занехали нашу борбу з москальофільством і цілком вже усунули з під нашої уваги москальофільські під'їзди, — се так не є, лише, не требаж зараз з кожного найменшого епізоду робити такі великі історії і підносити найдрібнішу зачіпку до kwestії життя і смерті, а треба уважати її за те, чим вона є, за звичайний епізод і зараз-же вертати назад до своєї роботи, не займаючи ним довше своєї голови.

Так само і в російській Україні: хоч там наші сили, енергія повинні бути звернені в першій мірі проти національного і політичного москальофільства, то з другої сторони, ми не повинні зменшати нашої чуйности і на Історичну Польщу, котра, хоч тепер на якийсь час притихла, то не задовго — не забуваймо сего! — коли прийде до перестрою внутрішнього політичного строю російської доржави, піднесе знова голову і знова виступить зі своїми „незадавненими“ претен-

сиями до правобережних земель наддніпрянської України.

*

Я міг би вже закінчити на тім отсей огляд нашого національного життя в Галичині, в його найважніших проявах. Та здержує мене від сего ще одно.

Часто лучає ся, що якісь дві або й більше політичних партій, прим. національно-демократична і соціально-демократична, ставлять деякі постуляти, що на перший погляд цілком не різняться ся від себе, що й робить вражінє, що обі ті партії жадають одного і того самого — і дивне лише, чому вони не лучають ся в одну партію, а противно, завзято встоюють ся за своєю відрубністю і завзято себе поборюють.

Отже на се єще я хочу відповісти.

Се вражінє о тій мнимій спільности постулятів якихсь двох партій є наслідком як-раз того поверховного у загалу нашої суспільности обсуджуваня справ нашого публичного життя і дуже ще слабо розвиненого у него критичного спостеріганя. Бо-ж при докладнішій спостеріганю поодиноких появ сего нашого суспільного і політичного життя і при більше критичнім обсуджуваню тих появ, вараз показало би ся, що та „манія“ ділити себе і „роздроблювати“, се цілком не якась собі там „манія“, в загалі, показало би ся, що много з того, що видаєсь нам „нерозумним“ в нашім публичнім

життю, при блисшім огляненню, є як-раз цілком розумне і — оправдане, і що в кінці не оден такий „спільний“ постулят, „такий самий“, „тотожний“ є цілком не такий то дуже спільний, такий самий, тотожний. Дивім ся лише на причини, що спонукують поодинокі партії ставити якийсь такий „спільний“ постулять і на конвенції, які кожда партія з тих постултів виводжує, а зараз побачимо, що такий погляд, що до „спільности“ постултів двох партій, цілком не є такий — розумний...

Вже висше вказав я на те, згадуючи про постулят „Поділу Галичини“, як різне значінє і вагу має той „спільний“ постулят для таких двох партій, як національно-демократична і соціально-демократична, і як задля сего така соціально-демократична партія не може боротись о него разом з національно-демократичною партією, під одним проводом і в одних рядах, а цілком осібно. Я вказав там на те, що зі згляду на саме уже заложене, з якого виходять обі ті партії, така злука в борбі о той постулят є не можлива. Бож такий адміністративно-політичний устрій, при такім поділі Галичини — зі згляду вже на gros членів одної і другої партії, о взаімно противних і суперечних інтересах — мусів би бути відмінний, і то так, що скоро був би корисний для одних, мусів би бути шкідливий для других, і на відворот. Я і показав там, чому се так.

Та міг би дехто відкликати ся ту на те, що, мовляв, українська бюрократія і буржуазія буде

справедливішою і більше гуманною для кляси робітничої, як інші буржуазії. Та на се не маємо ніяких доказів, не маємо нічого, що могло би вказувати на таку особливу справедливість і гуманність у неї. І то не маємо на се доказів ані з історії, ані з теперішности українського народу. Але що за те маємо? — Маємо за те докази — і то безліч — що всюди бюрократія і буржуазія, і то у далеко культурніших народів як український, відносила ся і відносить ся все з однаковою нетерпимістю до всяких жадань робітничої кляси і з рівною завзятістю поборювала і поборює увесь еманципаційний рух робітничої кляси, і то так німецька бюрократія і буржуазія — еманципаційний рух своїх німецьких робітників, італійська — своїх італійських, угорська — угорських і т. д. а если остаточно і рішала ся коли на які уступки і приступала до яких реформ, то приступала до них все змушена до того рішучим, безглядним напором на неї з'організованого пролетаріату.

Правда, міг би еще дехто сказати, що коли вже дійсно справа стоїть так, що коли такий поділ Галичини мусів би бути некорисний для робітників, скоро показав би ся корисним для галицько-української бюрократії і буржуазії, то в — для національних демократів, то нехайби та борба між тими обома партіями вела ся аж потім, коли вже сей поділ наступить, а не, вже тепер, коли ще той поділ не наступив, — нехай би „на разі“ обі ті партії здержались від взаємного поборювання себе,

і „поки-що“, нехай би зільяли ся в одну партію і ішли разом на спільного ворога.

Та се є сьмішне. І се нагадує мені як-раз подібне розумованє російських революціонерів відносно до українських революційних кругів. Там також російські революційні круги напірають на українських революціонерів, щоби ті „на разі“ вирекли ся свого „сепаратизму“ і ішли „разом“ під одним стягом російським з російськими революціонерами, — а коли вже, мовляв, тим українським революціонерам так конче потрібний той „сепаратизм“ (по нашому, се також „поділ“) — то нехай відложать його на пізнійше, мовляв, до часів, коли вже побідить революція в Росії і Росія перестроїть ся в державу конституційну, — тепер-же, нехай остають в одній російській бовій організації і „разом“, під одним російським стягом ідуть на спільного ворога...

Та як фатально відбилоб ся се на національнім і політичним руху української суспільности в Росії — если би українські революціонери справді на се мали згодити ся — се чей не треба ту пояснювати. І як марно пройшла би тоді для української суспільности в Росії та критична хвиля, коли російська держава остаточно таки буде змушеною піддати ся своєму політичному перестроєви, і як фатально мусїли би тоді уложити ся для української суспільности в Росії єї відносини до російської держави — се також чей не треба широко ту пояснювати. Повторило би ся там тоді те саме, що у нас в 1848 р., коли в наслідок нашого

цілковитого національного і політичного неспідго-
товлення і невироблення — ми і вийшли з порож-
ними руками і марно пропустили ту найдогідній-
шу хвилю — так догідну, як ніколи вже пізнійше —
коли справді можна було діпняти Поділу Гали-
чини...

Подібно має ся річ і з тою злукою соціяльно-
демократичної партії з партією національно-де-
мократичною в справі вибореня „спільних“ обом
тим партиям постулятів.

При такій злуці, кляса робітнича була би так
здеморалізованою і відрубність її інтересів так
затемнилась би тоді між робітниками, що в тій
критичній хвилі, коли справді малоб прийти
до Поділу Галичини, вона — замість, щоб мала
що зискати — стратилаб все до решти і осталась
би з порожними руками... І тоді, знова починай
все на ново, і роботу організаційну і осьвідомлю-
ючу — усе від початку.

А противно, коли кляса робітників буде вести
борбу о свої соціяльно-демократичні постуляти,
отже і о постулят „Поділу Галичини“, цілком са-
мостійно і відрубно від інших партій, отже і від
національно-демократичної партії, то тоді — її
свідомість її ясно сформулованих жадань і рі-
шучість, яка в впливом як-раз сильної, відруб-
ної, самостійної партійної організації, внесе її
в критичній хвилі на таку висоту і дасть їй на
ту хвилю тільки сил, що її голос не буде міг
прогомоніти марно і не буде міг остатись без ко-
рисних для неї наслідків!

Є се оден з перших обовязків соціально-демократичної партії, вдержувати серед робітників ясність їх робітничих жадань і усувати все те, що могло би ті жаданя затемнювати, і в тій ясности жадань в и х о в у в а т и робітників, щоби ніколи не дали ся звести другим партиям і ніколи не дали ся ужити, як то все буває, з власною шкодою — в користь других кляс і партій, і так сильнійших, завдяки вже хочби їх суспільному і економічному положеню. При такій злуці звичайно тратить робітничя кляса на своїй рішучости, зі згляду хочби вже на льояльність супроти свого „союзника“, а се виходить лише їй на шкоду — бо деморалізує її. А кінець такої злуки все такий, що овочі тої спільної борби збирає той, хто дає в тій борбі фірму і хто сильнійший, то є — власне не кляса робітників... Ясність в жаданях і рушучість в стоюваню ся за тими жаданями, се власне одно з найсильнійших оружій робітничої кляси в її борбі з тільки противними силами. Але власне вдержане тої ясности в жаданях і вдержане тої рішучости в встоюваню ся за тими жаданями вимагає відрубної партійної організації робітничої кляси і її цілком самостійної, від нікого незалежної політичної акції.

Се що до „Поділу Галичини“.

А возьмім тепер ще оден примір. Та виберім вже таку справу, що не була би виключно характеру національно-політичного, а малаб побіч него ще і характер економічний, господарський.

Возьмім прим. посьлідній великий стрейк рільних робітників в східній Галичині, який рівнож обі ті партії, то є, соціально-демократична і національно-демократична організували і попирали. Чи може він мав би бути тим, що повинен би спонукати соціально-демократичну партію, щоби вона зільляла ся з партією національно-демократичною і творила з нею одну вже партію? Бож говорять прецінь, що та національно-демократична партія так щиро заняла ся тим стрейком, що ним ствердила вже цілком достаточо, як близько лежить їй на серци добро українського робучого люду.

Отже і то ні. Бо придивім ся лише блище тій справі.

Ідея стрейку рільних робітників, не є така дуже нова між нашою суспільностию. Виринула вона вже перед десяти роками в радикальній партії, і з того часу ніколи не сходила вже з дневного порядку нарад кожного З'їзду партії. Та від самого вже початку зазначили ся в тій справі два противні погляди. Ті погляди перетрівали навіть радикальну партію і перенеслись до партії національно-демократичної і соціально-демократичної. Ся різниця в поглядах в справі стрейку була також одною з різниць в поглядах, які ділили соціально-демократичну ґрупу радикальної партії від єї „націоналістичної“ ґрупи.

Соціально-демократична ґрупа опирала справу стрейку на широкім клясовім підкладі. Уважала його як оден з наймогутнійших средств

сільських робітників в їх борбі з панами-дідичами, як одно з найуспіснійших средств сільських робітників в їх змаганнях здобути для себе краспі услівя праці і ліпші зарібки. Крім сего уважала стрейк як одно з найуспіснійших средств ще й в політичнім вихованю тих широких мас працюючої людности по селах.

„Националістична“ група сеї справи так не ставила. Вона далеко простійше єї реферувала, але і цілком відмінно від соціально-демократичної групи. Вона представляла стрейк цілком просто і коротко, представляла його як „мітлу, що має вимести шляхту польску із східної Галичини“.

Та коли так, то треба-ж спитати ся: як-же віднесла би ся та „націоналістична“ група, а зглядно, опісьля національно-демократична партия до того стрейку, як би та шляхта не була польскою, а — українскою? Чи устроювала би рівнож і тоді той стрейк, чи може... так здусила-б його, як здусили у той сам час такі самі національні-демократи, съвідомі українські „патрийоти“ на лівобережній Україні в Росії — ті самі, що відкривали памятник Котляревському в Полтаві! — той знаний стрейк рільних робітників в Харківщині і Полтавщині, котрі, рівнож устроїли його у себе, тільки... що устроїли його не проти польських дідичів-поміщиків, а — українських?... Отже ту напевно можна сказати, що если би посльідний стрейк рільних робітників в східній Галичині вимірений був не проти польських дідичів, а українських, то і наші національні демократи здусилиб його рівнож так

безсердечно, як се зробили їх товариші по серцю і умі — полтавські „патрійоти“...

Та, по що так далеко іти. Можна ще і так спитати ся: як віднеслись би наші національні демократи до такого стрейку, если би так прийшло знова до якої нової „угоди“ з тими дідичами, а зглядно з їх політичними репрезентантами — „станчиками“ і з „польским Кою-м“? А до таких „угод“ прийде ще, і то не раз і не два... Чи і тоді будуть вони організувати і попірати стрейк?

Так як-жеж можна в виду сего класти судьбу працюючої сільської людности східної Галичини у руки таких „демократичних“ націоналів, — у котрих то „добро народу“ на таким непевнім кони їздить? Для котрих ті „святі народні обовязки“ стоять в такій разячій суперечности з добром найчисленнійшої і найбільше потребуючої верстви того народу?... —

А возьмім тепер, на кінець, ще оден примір, третій вже, але й возьмім вже таку справу, яка не мала би ані виключно національно-політичного характеру, або мішаного, то є, почасти національно-політичного а почасти економічного, а виключно вже характер економічний. Возьмім прим. справу рільничих Спілок, то є справу, якою національно-демократична партія буде мусіла заняти ся і то як найскорше — если, розуміє ся, не схоче, щоби разом з мужиками-рільниками, з тою на-разі одинокою їх політичною опорою, і сама не провалила ся — і яку й соціально-демократична партія буде радо стрічати і буде її попірати. Чи

може задля неї мала би зільяти ся соціально-демократична партія з партією національно-демократичною в одну партію? — І задля неї ні.

Правда, що соціально-демократична партія може поирати сю акцію, а то: раз тому, що се піднесло би о много господарску техніку, піднесло би видатність рільної продукції, а друге, що се впроваджувало би до певної міри дотеперішну виключно індивідуалістичну господарку на дорогу господарки колективної. Але, з другої сторони, робітники — як суть, так і остались би і на дальше робітниками і на дальше остали би невільниками наємної праці і підлягали б і на дальше усім законам капіталістичної господарки. Та — і що ще? — Тим цілком не усунено би всіх тих просто фатальних наслідків рільної господарки, які суть конечні при приватній власности на средствах продукції, фатальних вже не лише для одної кляси робітничої, а для усеї суспільности, для цілого загалу. Господарка капіталістична, оперта на приватній власности на средствах продукції, має прецінь на ціли передовсім зиск, користь — не консументів, то є загалу, а зиск, користь властителя землі і средств рільної продукції. Отже ведене сеї продукції має на ціли не вимоги консумції, то є загалу, а інтереси поодиноких рільників-підприємців. До чоґож се доводить? — Се доводить до того, що такий рільник-підприємець — в супереч найживотнійшим інтересам загалу — старає ся збути свій товар-збіже як найдорожше і зміряє до сего всілякими способами, як охоронними цлами і т. п.

а навіть — він рад би в загалі, розуміє ся, з виїмком лише для себе, як найгірших урожаїв, бож такий злий урожай — сеж для него добробит, — дорожнеча, то є, надмірний видаток загалу на хліб, отже страта того загалу, отже його упадок — се для него жерело його богацтва, а противно, довго-триваюча дешевість рільних плодів — се його банкруцтво... Ну, а тим одушевляти ся і за тим встоювати ся, не має чейже потреби соціяльна-демократія.

Противно — цілю соціяльно-демократичної партії є як-раз знищити, довести до повного упадку цілий той систем новочасної господарки, так рільної як і фабричної, опертої на приватній власности на средствах продукції, обчисленої на зиск і користь одиниць — приватних властителів средств продукції, а не на користь загалу. Ідеалом соціяльної-демократії не є індивідуалістична форма господарки, оперта на приватній власности на средствах прокукції, ведена виключно для зиску приватних властителів средств продукції, отже і зависима від хвилевих інтересів приватних властителів-підприємців, а через те і суперечна інтересам загалу — консументів, а суспільна форма господарки, соціялістична, оперта на спільній, суспільній власности на средствах продукції, фабричних варштатів і землі, і ведена під зарядом і контролею суспільности, отже і застосована до потреб і вигід усеї суспільности — усего загалу.

Так чиж можуть бути ті рільничі Спілки, а евентуально і ті „мужицкі фільварки“, про котрі

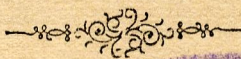
я рівнож в своїм місци згадував, чиж можуть вони бути тим лучником, що мав би лучити соціально-демократичну партію з партією національно-демократично і мав би спонукати її до того, щоби вона віддала у руки національно-демократичної партії оборону економічних інтересів робучої класи і — осущенє її соціалістичного ідеалу? — Булоб се сьмішне, та і нічим а нічим не оправдане.

Так деж ті точки, на котрих могли би „зійти ся“ обі ті партії і соціально-демократична і національно-демократична і мали би, зі згляду на їх „спільні“, тотожні і ті самі, мовляв, постуляти, зільляти ся в одну партію і вже разом, в одних рядах і під одним стягом, мали би о ті постуляти бороти ся? Я вибрав для приміру три найважніші справи, з трех найважніших царин нашого національного житя — і щож показало ся? — Ні одна справа, що хоч і як могла видавати ся на перший погляд спільною, тотожною, такою самою, ні одна з них по своїй істоті не є, як показало ся, обом тим партиям спільною, а для кожної иншою, не одною і тою самою, суперечною. Так як жеж ту лучити ся?

Соціально-демократична партія надто свідома своїх завдань і надто дорогий їй її ідеал, щоби вона мала дати ся зловити на пусті слова патрийотичної „єдності“. Вона і не приклонить ся перед нею, а піде дальше сама туди — куди її її ідеал веде!

І так зблизив ся я до кінця отсего ряду гльосс, в котрих старав ся порушити усі важнійші справи нашого національно-політичного і господарского життя і пояснити, хоч і коротко, чому сей стан тих справ є таким яким є, то є — чому якраз таким а не иншим, які суть сему причини. І где се було потрібне, там старав ся я подати, і то при таких справах, котрих стан показав ся з деяких зглядів невідрадним, ще і способи, які треба ужити, щоби в результаті сі справи вийшли нам на пожиток а не на шкоду.

О скільки се, що я ту виложив, трафить Читачам до переконання — покаже будучність. Я скажу ту ще від себе лише те, що цілком не маю притенсії, щоби все те, що я ту виложив, кого небудь до чого з'обовязувало. Одно лише бажаю, щоби кождий, хто перечитає отсі гльосси, хоч в части так совісно, без упереджень і страху, розглянув ся в порушених ту справах, як я се старав ся зробити. Тоді, по таким совісним шконтрі своїх власних думок, свого власного поступованя і своїх власних поглядів на біжучі справи — нехай і вже йде туди, куди йому його совість і розум вкаже.

Похибки друкарські.

На стр. 9, стрічка 3 з гори, замість: заступ-
чицтво, має бути: заступництво.

На стр. 69, в стрічці 18 з гори, слова: селах,
як — треба счеркнути.

На стр. 127, стрічка 8 з гори, замість: суспіль-
ноги, має бути: суспільности.

Тогож автора появились еще осбно :

Україна irredenta (друге виданє), у Львові 1900.

Ціна брошурованого прим. 1 К. 60 сот.

„ прим. в гарній оправі. 2 „ — „

Переписка Ю. Бачинського з М. Драгомановом (додаток до „України irredent-и, у Львові 1900.

Ціна брошурованого прим. — К. 60 сот.

Поділ Галичинн, реферат.

Чернівці 1897. Ціна . — К. 20 сот.

4 руб 26 коп
(1986)

322

~~30~~

ЦІНА 2. КОР.

З друкарні Народової Манецких, ул. Коперника 9.

322

PL

Ю. Багинський

Глосси